

Európska únia
Európsky sociálny fond

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

Katarína Hincová
Jana Tomášková

Ako pracovať s učebnicami a cvičebnicami na hodinách slovenského jazyka

2014

Publikácia bola vydaná a financovaná z prostriedkov ESF
v rámci národného projektu Profesijný a kariérový rast
pedagogických zamestnancov.
ITMS kód projektu 26120130002
ITMS kód projektu 26140230002

AKO PRACOVAŤ
s učebnicami a cvičebnicami na hodinách
slovenského jazyka

Katarína HINCOVÁ
Jana TOMÁŠKOVÁ

Bratislava 2014

OBSAH

ÚVOD	5
1. ČASŤ	
1 Ako pracovať s učebnicami a cvičebnicami na hodinách slovenského jazyka	6
2 Požiadavky na absolvovanie záverečného pohovoru	8
2. ČASŤ	
1 Teoreticko-metodologické východiská tvorby kvalitného učebného textu	9
1.1 Nové didaktické prístupy k vyučovaniu	9
1.2 Nová rola a funkcia učiteľa na vyučovaní	13
1.3 Platné pedagogické dokumenty	16
1.4 Učebnice ako špecifický druh odborného textu	24
2 Učebné texty jednotlivých autorských kolektívov zo slovenského jazyka pre stredné školy	28
2.1 Autorský kolektív Hincová, K., Húsková, A., Záborská, M.	30
2.2 Autorský kolektív Caltíková, M., Lorencová, Z., Polakovičová, A., Štarková, Ľ.	35
2.3 Autorský kolektív Dvořák, K., Hincová, K., Tanító, V., Tomášková, J.	39
ÚLOHY NA ZAMYSLENIE	39
POUŽITÁ LITERATÚRA	40
PRÍLOHY	41

ÚVOD

Učebný zdroj k vzdelávaciemu programu *Ako pracovať s učebnicami a cvičebnicami na hodinách slovenského jazyka* je študijným materiálom pre účastníkov daného vzdelávacieho programu, ale aj pre všetkých, ktorí chcú hlbšie preniknúť do mechanizmu tvorby učebníc a do zámerov autorov vybraných učebných textov pri implementovaní nových didaktických prístupov k vyučovaniu materinského jazyka.

Učebný zdroj sa skladá z dvoch častí. Prvá časť obsahuje filozofiu akreditovaného vzdelávacieho programu, ktorý garantuje PaedDr. Jana Tomášková a požiadavky na absolvovanie záverečného pohovoru. Druhá časť, ktorej autorkou je PhDr. Katarína Hincová, PhD., obsahuje súhrn teoreticko-metodologických východísk tvorby kvalitného učebného textu, priblíženie novej roly učiteľa v konštruktivisticky postavenom vyučovaní materinského jazyka a predstavenie koncepčných zámerov autoriek aplikovaných do jednotlivých stredoškolských učebníc.

V prílohách učebného zdroja sme ako pracovné východiskové texty zaradili ukážky didakticky spracovaných vybraných tém či tematických celkov, ktoré sú vypracované podľa platnej pedagogickej dokumentácie s uvedením použitých učebných zdrojov. Ide o študijný materiál, ktorý je podkladom na riešenie úloh v prezenčnej i dištančnej forme vzdelávacieho programu. Spätnú väzbu k riešeniu úloh poskytne lektor účastníkom kurzu na prezenčnom vzdelávaní.

Do príloh sme uviedli aj ukážku z experimentálnej učebnice slovenského jazyka pre stredné školy a metodické príručky, ktoré ostali podľa nášho názoru nedoceneným príspevkom ku konštruktivisticky spracovaným učebniciam materinského jazyka.

Autorky

1. ČASŤ

1| Ako pracovať s učebnicami a cvičebnicami na hodinách slovenského jazyka

Podnetov na vytvorenie vzdelávacieho programu *Ako pracovať s učebnicami a cvičebnicami na hodinách slovenského jazyka* existuje hneď niekoľko. Patrí k nim napríklad konštatovanie Štátnej školskej inšpekcie, ktorá v *Správe o stave a úrovni výchovy a vzdelávania v školách a školských zariadeniach 2007/2008* uvádza, že je potrebné zlepšiť uplatňovanie progresívnych metód vo výchovno-vzdelávacom procese. Platí to aj pre učiteľov slovenského jazyka a literatúry, ktorí si nie vždy overujú splnenie stanovených cieľov.

Ak chcú učitelia efektívne naplňovať ciele vyučovania, využívať učebné zdroje, ktoré sú považované za základné (čiže učebnicu a cvičebnicu) musia mať primerané kompetencie na prácu s nimi. Jedným z odporúčaní Štátnej školskej inšpekcie v tejto súvislosti je, aby sa vzdelávacie aktivity zamerali na didaktické postupy a formy práce orientované na rozvíjanie kľúčových kompetencií žiakov, medzi ktoré zaraďujeme aj jazykové a komunikačné kompetencie.

Podnety na vytvorenie vzdelávacieho programu, ktorý by pomohol učiteľom efektívne využívať nové učebné texty, vychádzali aj z úst samotných učiteľov slovenského jazyka a literatúry všetkých typov škôl. Tí sa oprávnenne dožadujú ponuky vzdelávacích programov v rámci kontinuálneho vzdelávania, ktoré im pomôžu preklenúť prechodné obdobie kurikulárnej transformácie, a to v oblasti vzdelávacích cieľov, práce s učebnými zdrojmi a tvorby povinnej pedagogickej dokumentácie.

Kurikulárna transformácia predmetu slovenský jazyk a literatúra zásadne zmenila jeho východiskovú didaktickú koncepciu, ktorú rešpektujú aj učebnice slovenského jazyka pre stredné školy, (resp. aj učebnice literatúry a čítanky). Ide o koncepciu založenú na princípoch didaktického konštruktivismu, ktorý sa zakladá na tvorivosti žiaka, na jeho podnecovaní objavovať svet, získavať okrem vedomostí a zručností aj očakávané životné postoje. Ich štruktúry a vnútorná logická prepojenosť na cvičebnice sú diametrálne odlišné, podnecujú učiteľa k väčšej slobode pri výbere učiva i cvičení.

V rôznorodých koncepciách a množstve cvičení sa učiteľ neraz „stráca“, preto je potrebné, aby nadobudol kompetencie vybrať na základe analýzy pedagogických dokumentov (najmä obsahových a výkonových štandardov) základné učivo a k nemu primerané cvičenia. Získané kompetencie mu dajú možnosť lepšie aktivizovať žiakov na vyučovacej hodine.

V priebehu školského roka 2006/2007 vyšli v dvoch rôznych vydavateľstvách dve nové, koncepčne úplne odlišné stredoškolské učebnice slovenského jazyka od dvoch autorských kolektívov (Hincová, K. – Húsková, A. a Caltíková, M., Lorencová, Z., Polakovičová, A., Štarková, E.).

K učebniciam postupne vyšli aj cvičebnice, pričom počas školského roka 2008/2009 boli učebné texty upravené podľa inovovaných pedagogických dokumentov. Na trh so stredoškolskými učebnicami slovenského jazyka sa už predtým dostala aj 1. časť experimentálnej učebnice (Dvořák, K., Hincová, K., Tomášková, J., Tanító, V.), ktorá však nadobudla vytlačenú podobu len v jednej zo škôl, na ktorej sa realizovalo experimentálne overovanie výstupov projektu *Kurikulárna transformácia všeobecnovzdelávacej zložky stredoškolského vzdelávania v procese prípravy mládeže pre požiadavky trhu práce*, konkrétne na Gymnáziu v Považskej Bystrici. Pre ostatných učiteľov ostala daná učebnica a metodická príručka k nej dobre ukrytá na webových stránkach Štátneho pedagogického ústavu vo výstupoch riešenia spomínaného projektu.

Hlavným cieľom tohto učebného zdroja a rovnomenného vzdelávacieho programu je rozšíriť a aktualizovať profesijné kompetencie učiteľov slovenského jazyka a literatúry potrebné na riadenie vyučovacieho procesu, v rámci ktorého sa rozvíjajú a skvalitňujú komunikačné a jazykové kompetencie žiakov.

Prezenčnou formou sa budú v spolupráci s lektorom naplňať aj špecifické ciele vzdelávacieho programu. Medzi ne patria predovšetkým tieto činnosti:

1. analyzovať nové učebnice slovenského jazyka a cvičebnice, zhodnotiť ich štruktúru a prepojenosť na cieľové požiadavky predmetu a požiadavky stanovené v Štátnom vzdelávacom programe (obsahový a výkonový štandard),
2. navrhnuť prácu s učebnicou a cvičebnicou v súlade so školským vzdelávacím programom v jazykovej zložke predmetu slovenský jazyk a literatúra,
3. vybrať vhodné úlohy z učebnice a cvičebnice z určeného tematického celku viažuce sa na základné a rozvíjajúce učivo v súlade s cieľovými požiadavkami a ŠVP (jazykové roviny, štýlové hľadisko, kompetencie),
4. využiť učebnice a cvičebnice pri prezentácii didaktickej analýzy učiva – základné i rozvíjajúce učivo v súlade s edukačnými cieľmi a požiadavkami na žiakov v rámci jedného tematického celku.

2 | Požiadavky na ukončenie vzdelávacieho programu

1. Účasť najmenej 80 % z celkového rozsahu prezenčnej formy vzdelávania.
2. Splnenie všetkých úloh z dištančnej formy vzdelávania.
3. Úspešné vykonanie záverečnej prezentácie pred účastníkmi vzdelávania a lektorom aktualizáčného vzdelávania podľa § 39, ods. 3. zákona č.317/2009 Z. z.

Obsah prezentácie:

- a. návrh vyučovacieho bloku v jazykovej zložke predmetu slovenský jazyk a literatúra so zameraním na činnosti, ciele a úlohy pre žiakov, ktoré rozvíjajú komunikačné a jazykové žiakov prostredníctvom vybranej učebnice a cvičebnice,
- b. spätná väzba k jednému odučenému tematickému celku.

2. ČASŤ

1| Teoreticko-metodologické východiská tvorby kvalitného učebného textu

Každý potenciálny autor učebného textu (a teda vlastne každý učiteľ) by mal dobre poznať základné didaktické prístupy k vyučovaniu a z toho vyplývajúcu rolu učiteľa na vyučovaní; účinné vyučovacie metódy, ktorými sa dajú efektívne dosahovať výchovné a vzdelávacie ciele; platné pedagogické dokumenty záväzné pre daný vyučovací predmet, pedagogické zásady, ktoré musí každá školská učebnica rešpektovať; a, samozrejme, musí poznať i aktuálny stav výsledkov vedných disciplín, ktoré sa jeho vyučovacím predmetom zaoberajú. Tento zoznam by mohol ešte pokračovať, ale domnievame sa, že je dostatočne reprezentatívny na vytvorenie konkrétnej predstavy o tom, čo všetko v sebe skrýva konečný produkt, s ktorým sú konfrontovaní na vyučovaní učitelia i žiaci (teda učebný text).

1.1| Niektoré nové didaktické prístupy k vyučovaniu

V slovenských školách sa najčastejšie využíva **deduktívna (priama) výučba**, v ktorej dominuje výklad učiteľa. Ten má byť podporený kvalitnými učebnými textami, ktoré slúžia pre žiakov ako záväzný súvislý text, ktorý bude učiteľ pri kontrole zvládania učiva od všetkých žiakov rovnako vyžadovať.

Inými slovami – učebnice, v ktorých bude uvedený vyčerpávajúci výklad učiva, ktorý si žiaci doma zopakujú po tom, čo ich s ním konfrontoval vyučujúci na hodine, resp. v prípade ich absencie má text v učebnici úplne nahradiť učiteľov výklad. Novšie koncepcie vyučovania však kladú dôraz na aktivitu žiaka. Ten si má nové poznatky vytvárať priamo na vyučovaní riešením zadaných úloh, pričom rozvíja svoju schopnosť pracovať samostatne, byť asertívny, empatický a pod. Aktívna činnosť má pritom veľký význam nielen pre rozvíjanie myšlienkových aktivít, ale aj pre upevňovanie záujmu žiakov o vyučovací predmet.

Už v polovici minulého storočia došlo k didaktickej revolúcii, ktorá sa spája predovšetkým s menom B. Blooma (ale aj ďalších, napr. J. Brunera, B. F. Skinnera), ktorý úspešne aplikoval výsledky výskumov švajčiarskeho vývinového psychológa Piageta a zameral svoju pozornosť na poznávacie operácie, ktoré človek používa pri objavovaní viditeľných i skrytých javov okolitého sveta.

Prestal sa teda primárne zaoberať vyučujúcim a jeho činnosťou a svoju pozornosť sústredil na učiaci sa subjekt, teda na žiaka. Upozorňoval pritom na fakt, že kognitívne činnosti si žiak nemôže osvojiť tak, že mu ich niekto teoreticky predstaví a on sa naučí (namemoruje) ich definície. Osvojiť si logické operácie znamená predovšetkým naučiť sa ich používať (Bačová, Lapitka, 2013, s. 54).

B. Bloom však išiel ešte ďalej, poznávacie operácie usporiadal podľa náročnosti do pyramídy, ktorá je známa ako **taxonómia kognitívnych operácií**. S menšími či väčšími úpravami sa dodnes považuje za základ vytvorenia nového pedagogického dokumentu – **výkonových štandardov**. Výkonové štandardy priniesli učiteľom jasné formulácie očakávaných výkonov žiakov, ktoré im okrem projektovania vlastnej pedagogickej činnosti slúžia aj ako klasifikačná stupnica (v prípade úrovňových výkonových štandardov). Výkonové štandardy sa pritom vypracúvajú tak pre jednotlivé ročníky štúdia v danom vyučovacom predmete ako v prípade stredoškolského štúdia aj vo forme osobitného dokumentu, ktorý sa dá chápať ako výstupový výkonový štandard po absolvovaní stredoškolského štúdia.

Na Slovensku sa tento dokument nazval *Cieľové požiadavky* (konkrétne pre materinský jazyk *Cieľové požiadavky pre predmet slovenský jazyk a literatúra* – pozri s. 20).

Vyučovacie hodiny, na ktorých v centre pozornosti stojí priama interakcia žiakov s učebnou látkou, sa nazývajú **induktívne**. Zvyčajne sa v nich uplatňuje konštruktivistický prístup k vyučovaniu (pozri s. 10). Zaraďovať indukzívne vyučovacie hodiny do výučby je vhodné najmä preto, aby žiaci získali prax v indukтивном myslení (formulácia pojmov, tvorenie hypotéz atď.), čím sa zároveň učia techniky duševnej práce na vyššej hladine kognitívnej náročnosti.

M. Pasch vymedzuje šesť fáz indukčného prístupu (Pasch a kol., 2005, s. 241).

Fázy indukčného prístupu:

1. *skúmanie* – skúmanie údajov alebo pozorovanie „záhadnej“ udalosti,
2. *hľadanie zákonitostí a vytváranie hypotéz* – pokus o zmysluplné vysvetlenie získaných informácií pomocou tvorby podskupín, hľadanie pravidelnosti alebo tvorba hypotéz,
3. *overovanie hypotézy* – skúmanie ďalších údajov s cieľom overiť hypotézu a zistiť, či všetky nájdené zákonitosti a kategórie platia aj po preskúmaní ďalších údajov,
4. *formulovanie pojmov alebo generalizácia* – žiaci na základe získaných informácií formulujú závery,
5. *metakognícia* – skúmanie myšlienkového postupu, ktorý bol použitý pri hľadaní zákonitostí a formulácii záverov. Táto fáza je mimoriadne užitočná pre žiakov, ktorí neovládajú techniky plánovania a sebareflexie, pretože sa v diskusii dozvedia, ako o problémoch rozmyšľajú ich vrstovníci a spätne rekonštruujú aj svoj postup riešenia konkrétneho problému,
6. *aplikácia získaných poznatkov v novej situácii* – riadené alebo samostatné cvičenia, v ktorých sú použité nájdené pojmy alebo generalizácie (z fázy 4).

Realizácia indukčného prístupu na vyučovaní si však vyžaduje špecifický spôsob koncipovania učebných textov, ktoré slúžia žiakom pri nadobúdaní poznatkov.

K najznámejším a najúspešnejším modelom aktivizujúceho vyučovania patrí dnes už všeobecne známy **komunikačný model vyučovania a učenia E-U-R**.

Tento model rešpektuje aktuálne poznatky psychologických výskumov o tom, ako sa ľudia učia, a je jedným z konkrétnych prístupov pedagogického konštruktivismu. Ponúka konceptuálnu základňu pre vyučovanie, myslenie a učenie (Meredith – Steel – Temple, 1998, s. 6-23).

Tento rámec predstavuje trojfázový model vyučovania a učenia:

1. fáza – *evokácia*

V tejto fáze si žiaci metódou brainstormingu aktívne vybavujú svoje vedomosti, ktoré o danej téme majú, a zároveň si ich zapisujú. Zvyčajne má formu rozhovoru pred samotným učením sa. Vypočutý a zaznamenaný je každý názor, správny aj nesprávny. Ich správnosť sa bude overovať v poslednej časti hodiny. V tejto fáze **majú hovoriť najmä žiaci**. Učiteľ ich len vedie, povzbudzuje k premýšľaniu a pozorne počúva.

2. fáza – *uvedomenie si významu*

V tejto fáze už **ide o skutočné učenie sa**. Žiaci sa oboznamujú s novými informáciami napr. formou čítania textu, počúvania výkladu, sledovania filmu či rozhovoru. **Spájajú si pri tom vedomosti z prvej fázy s novými informáciami**. Žiakom sa teda nový poznatok nepredkladá, ale utvárajú si ho sami. Je veľmi dôležité udržiavať aktivitu žiakov, ich záujem a energiu vytvorenú počas evokácie. Ich aktívne zapojenie sa do procesu učenia pramení z toho, že sa chcú dozvedieť čo najviac o danej téme, aby si mohli porovnať svoje predpoklady s reálnymi faktami.

3. fáza – *reflexia*

Počas tejto fázy si žiaci upevňujú nové vedomosti a aktívne menia/reštruktúrujú svoje schémy porozumenia, aby boli v súlade s novými informáciami. Až v tejto fáze **si skutočne „osvojujú“ učivo a budujú trvalé vedomosti**. V reflexii **vyjadrujú vlastnými slovami myšlienky a informácie**, s ktorými sa stretli. Dôležitým výsledkom tejto fázy je, že medzi žiakmi dochádza k výmene názorov, myšlienok a postrehov. S diskusiou sa rozvíja slovná zásoba, kritické a flexibilné myslenie.

Komunikačný model vyučovania je rámec vyučovania, ktorý treba „vyplniť“ vhodnými metódami a formami práce. Jeho konkrétna realizácia vždy závisí od stanovených učebných cieľov a od možností a potrieb tých, ktorí sa učia.

Zážitková pedagogika patrí k novým pedagogickým smerom, ktorý sa snaží prostredníctvom zážitku a skúsenosti pomôcť žiakom získať vedomosti, schopnosti a zručnosti tak, aby si ich osvojili na celý život. Zároveň im pomáha prekonať strach zo školy, odstrániť ich nechuť k učeniu a naopak snaží sa im ponúknuť radosť z učenia, objavovania, myslenia.

Za veľmi efektívne sa považujú metódy **kooperatívneho a problémového vyučovania** – napríklad heuristická metóda, didaktické hry, situačné a inscenačné metódy. Dobré výsledky prináša aj využitie dialógu, skupinových diskusných metód, pohybových, výtvarných, hudobných, písomných, viac-rozmerných a bádateľských aktivít. Pri výbere metód a formulovaní úloh treba klásť dôraz na to, aby:

- vychádzali z reálnych životných situácií, záujmov žiakov a ich skúseností, čím upútajú pozornosť žiakov a motivujú ich k aktivite a tvorivosti,
- zodpovedali intelektuálnym možnostiam žiakov,
- poskytovali žiakom zážitok,
- súviseli s osvojovaným učivom,
- pri riešení úloh získavali žiaci nové poznatky a postoje, ktoré môžu využívať v ďalších životných situáciách,
- poskytovali šancu na sebarealizáciu všetkým žiakom.

Didaktický konstruktivizmus, ktorý sa ako moderný didaktický prístup začal v pedagogike presadzovať v druhej polovici 20. storočia, si našiel svoje miesto aj vo vyučovaní slovenského jazyka a literatúry. Konstruktivizmus zdôrazňuje úlohu žiaka vo vyučovacom procese. Učenie chápe ako aktívny proces, pri ktorom si žiaci sami konštruujú svoje vedomosti.

Selektujú pri tom nové informácie a na základe už skôr prijatých a spracovaných informácií si z nich vytvárajú aktualizované, nové a kvalitnejšie poznatkové siete. Inými slovami podľa konstruktivistov „*poznávajúci jedinec si spája fragmenty informácií z vonkajšieho prostredia do zmysluplných štruktúr a vykonáva s nimi mentálne operácie, ktoré zodpovedajú úrovni jeho kognitívneho rozvoja*“ (Průcha, 2001) Úspešný priebeh učenia predpokladá vhodnú motiváciu žiakov, pričom najdôležitejšou úlohou učiteľa je vyvolať najmä ich vnútornú motiváciu učiť sa. Tá sa však nedosahuje klasickým výkladom učiteľa, ale sériou úloh, ktorú zostaví pre žiaka učiteľ, resp. autor učebnice, cvičebnice a pod. Autor učebného textu či učiteľ v triede by mal byť schopný predkladať žiakom problémy v pre nich prístupnej forme. Priamo na hodine by mal riadiť prácu triedy, reagovať na činnosť žiakov, na ich doplňujúce otázky či prípadné chyby. Motivačne by mali pôsobiť aj samotné otázky a problémy, ktoré žiakom zadáva, prípadne, ktoré navrhnu sami žiaci.

Ani konstruktivisticky vedené vyučovacie hodiny však nevyklúčujú využívanie tradičných vyučovacích metód. Najmä vtedy, ak sa nimi žiakom sprístupňujú fakty, údaje, informácie potrebné na riešenie určených úloh. Keďže vyučovacia hodina je časovo obmedzená, žiaci nemajú čas získať všetky potrebné poznatky sami. Z tohto dôvodu im má učiteľ pripraviť vhodné situácie, ale aj dokumenty, grafy, schémy, modely či slovníky a zároveň ich má pri riešení zadaných úloh povzbudzovať. Žiaci by mali mať pri učení k dispozícii rôznorodé zdroje informácií, ako sú napr. kvalitné učebnice, odborná literatúra, no samozrejmosťou by mal byť aj prístup na internet.

V praxi môže kombinácia tradičného a konstruktivisticky vedeného vyučovania vyzeráť napríklad tak, že učiteľ predstaví žiakom nový pojem, ale hlbšie pochopenie toho, čo daný pojem označuje, na čo je „dobrý“, by malo vznikať vo vedomí žiakov prostredníctvom ich vlastnej konštrukcie. Uvedený proces tvorby, upevňovania a systematizácie získaných vedomostí sa ideálne realizuje formou skupinového vyučovania, ktoré vedie aj k rozvoju sociálnych väzieb žiakov a k rozvoju ich schopností spolupracovať prostredníctvom bohatých komunikačných väzieb. Vyučovací proces sa pri konstruktivistickom prístupe chápe ako riadenie učebnej činnosti žiakov. Žiaci sú na vyučovaní postavení pred problémy, ktoré majú riešiť, pričom jednotlivé úlohy majú podporovať rozvoj ich poznávacích operácií.

Uplatnenie konstruktivistickej teórie v praxi sa musí premietnuť nielen do organizácie vyučovania, ale aj do prispôsobenia používaných učebných pomôcok, predovšetkým učebníc a cvičebníc.

Problémové vyučovanie je spôsob riadeného učebného procesu, v ktorom žiaci s pomocou učiteľa na základe faktických vedomostí a individuálnych zručností formulujú konkrétny problém a navrhujú jeho rámcové riešenia. Uplatňuje sa tu myšlienková aktivita žiakov, predovšetkým analýza, syntéza, indukcia, dedukcia, zovšeobecňovanie a abstrakcia. Učiteľ pri tomto spôsobe výučby neposkytuje žiakom vedomosti v hotovej podobe, ale prostredníctvom problémov ich vedie k aktívnemu samostatnému získavaniu nových vedomostí.

Podstata problémového vyučovania spočíva vo **vytváraní problémových situácií** a riadení činnosti žiakov pri ich samostatnom **riešení problémových úloh**.

Na rozdiel od tradičného vyučovania, počas ktorého učiteľ odovzdáva žiakom hotové vedomosti, pri problémovom vyučovaní učiteľ stavia žiakov pred úlohy, ktorými sú neznáme vedomosti a spôsoby činností. Učiteľ motivuje a usmerňuje žiakov, aby hľadali nové spôsoby a prostriedky riešenia úlohy, pričom si žiaci osvojujú nové vedomosti a nové spôsoby činnosti.

Žiak sám „objavuje“ poznatky (prvky systému a vzťahy medzi nimi) pri riešení problémových úloh, ktoré mu vytýči učiteľ, alebo na ktoré prichádza sám. Tým je aktivované tvorivé myslenie žiaka a jeho schopnosť aplikovať teoretické poznatky do praktickej roviny. Podobne ako v ďalších moderných prístupoch k vyučovaniu, tak aj v rámci problémového vyučovania sa uplatňuje **princíp učenia sa na vlastných chybách**, čiže riešenie problémov prostredníctvom pokusov a omylov.

Dôležité je, ako žiaci dokážu skúsenosť z omylu reflektovať. O skutočnom učení sa dá hovoriť len vtedy, ak následné kroky vychádzajú z analýzy predchádzajúcich krokov a prijatia opatrení, ktoré zabránia zopakovaniu rovnakých chýb.

Základné etapy problémového vyučovania:

1. *motivácia* – učiteľ predkladá problémovú situáciu, teda protirečenie medzi známym a neznámym. Motivácia spočíva v navodení priaznivej pracovnej atmosféry, napr. poukázaním na praktické využitie poznatkov získaných riešením problémovej úlohy,
2. *formulácia problému* – učiteľ alebo žiak na základe danej úlohy sformuluje problém, ktorý treba vyriešiť (orientácia žiakov v riešenom probléme; aktualizácia osvojených vedomostí; vymedzenie čiastkových úloh riešenia problému formou otázok, úvah, diskusie a pod.),
3. *návrh riešenia problému*,
4. *delenie na skupiny* – v tejto etape sa vyberá najlepšie riešenie problému,
5. *zhrnutie* – prezentácia, v ktorej žiaci predstavia, čo riešili, aký mali cieľ, či bol cieľ splnený a pod.,
6. *overenie hypotézy* – pri plánovaní sa zadefinuje hypotéza, v prípade, že sa nepotvrdí, je potrebné vrátiť sa k bodu 3.

1.2| Nová rola a funkcia učiteľa na vyučovaní

Konstruktivizmus pripisuje novú rolu a funkciu učiteľovi na vyučovaní. Učiteľ má byť predovšetkým:

1. **facilitátor**, ktorý podporuje učebné procesy (usporadúva učebný materiál, pomáha stanovovať ciele) a vyhľadáva skrytý potenciál žiaka,
2. **koordinátor**, ktorý usporadúva aktivity žiakov, dáva pozor aj na spoluprácu a sociálnu dimenziu učenia,
3. **participujúci** v procese učenia, ktorý sa zapája do učebných aktivít a stáva sa modelom učiaceho sa jedinca.

Tabuľka *Transmisívny prístup k vyučovaniu a prístup orientovaný na žiaka*

Tradičný (transmisívny) prístup	Prístup orientovaný na žiaka
Škola odovzdáva žiakom vzdelanie predovšetkým ako výsledný produkt, ktorý je nutné si osvojiť v hotovej podobe.	Škola pripravuje žiakov na život a vzdelávanie sa považuje za proces, ktorý nikdy nekončí.
Obsah vzdelania je určený zvonka, je predkladaný v oddelených predmetoch a dôraz sa kladie predovšetkým na osvojenie si vedomostí.	Na rozhodovaní o obsahu vzdelávania sa podieľajú všetci zainteresovaní (odborníci, pedagógovia, rodičia a žiaci), pričom je integrovaný do zmysluplných celkov a dôraz sa kladie na kľúčové kompetencie.
Nové poznatky sú cieľom, ktorý je potrebné dosiahnuť a učiteľ ich žiakom predkladá prostredníctvom učebníc.	Nové poznatky sú nástrojom porozumenia sebe samému i okolitému svetu, žiaci si ich budujú sami a učitelia sú len partneri podporujúci učenie a ponúkajúci prácu s množstvom zdrojov.
Učitelia nesú zodpovednosť za dianie v triede, určujú pravidlá a kontrolujú ich, sú hlavnou autoritou a predstavujú pre žiakov „sprostredkovateľov“ nových informácií.	Pravidlá pre prácu a správanie v triede určuje učiteľ spoločne s deťmi. Každý žiak nesie zodpovednosť za svoje správanie a učitelia sú len „sprievodcovia“ na ceste za vzdelaním, ktorí rešpektujú svojich žiakov.
Žiak je považovaný za pasívneho príjemcu, za „čistý list papiera“, na ktorý je potrebné napísať všetky požadované informácie.	Žiak je chápaný ako aktívny tvorca a samostatne myslíaca bytosť, ktorá si konštruuje vlastné poznávanie na základe svojich skúseností svojím vlastným spôsobom.
Učiteľ vyučuje celú triedu rovnakým spôsobom, väčšinou frontálne, žiaci plnia príkazy učiteľa a pracujú prevažne individuálne.	Učiteľ ponúka žiakom možnosť práce rôznym spôsobom, rešpektuje ich individuálne rozdiely. Žiaci môžu pracovať samostatne, vo dvojici či v skupinách. Majú možnosť pomáhať si a spolupracovať.
Komunikácia s rodičmi je vyhradená pre prípady, keď je potrebné informovať rodičov o výsledkoch žiaka alebo ak sa objaví nejaký problém, inak škola žije svojím vlastným životom.	Rodičia sú považovaní za partnerov učiteľa, sú v škole vždy vítaní a očakáva sa ich aktívna účasť na školskom vzdelávaní dieťaťa.
Hodnotenie je úplne v kompetencii učiteľa a je založené na porovnávaní úspešnosti žiaka s ostatnými žiakmi prostredníctvom známok.	Hodnotenie zachytáva individuálny pokrok každého žiaka, podieľajú sa na ňom i žiaci, ktorí spoločne s učiteľom formulujú požiadavky (kritériá) hodnotenia.

Úvod konštruktivisticky koncipovanej vyučovacej hodiny má stimulačný charakter. Učiteľ napríklad stručne predstaví a vysvetlí určený problém. Jadro hodiny predstavuje riešenie zadaných úloh v žiac-
kych skupinách, v ktorých sa hľadajú možnosti riešenia problémovej úlohy.

Výsledky tejto spolupráce sa zaznamenávajú do zošitov, ktoré sa podľa konštruktivistov stali hlavnou učebnou pomôckou žiaka. Do nich si žiaci zapisujú nové poznatky a formulujú novonadobudnuté ve-
domosti. Školský zošit s takto získanými poznámkami tak v mnohom preberá funkciu klasickej učeb-
nice, resp. stáva sa „učebnicou“, ktorú si napíše sám žiak.

Dôležitou časťou každej vyučovacej hodiny je verejná demonštrácia získaných vedomostí a ich posudzovanie v pléne triedy. Prezentácia riešenia zadanej úlohy zároveň nahrádza klasické skúšanie založené na pamäťovej reprodukcii predpísaného textu.

Konstruktivistické vyučovanie kladie do popredia individuálne osobitosti žiaka a učiteľa, teda *subjektívne činitele učebného procesu*. Pri tomto prístupe k vyučovaniu sa realizuje diferencované riadenie vyučovacieho procesu rešpektujúce individuálne osobitosti žiakov v učebnom procese, akými sú napríklad povahové a charakterové črty, záujmy, schopnosti a rozdielne pracovné tempo a výkon žiakov. Názorné porovnanie transmisívneho a konstruktivistického vyučovania vypracovali Hejný a Stehlíková (1999).

Tabuľka Porovnanie transmisívneho a konstruktivistického vyučovania (Hejný, Stehlíková, 1999, s. 33)

		konstruktivistické vyučovanie	transmisívne vyučovanie
1.	hodnota poznatkov	kvalita	kvantita
2.	motivácia	vnútorná	vonkajšia
3.	trvanlivosť poznatkov	dlhodobá	krátkodobá
4.	vzťah učiteľ – žiak	partnerský	submisívny
5.	klíma	dôvery	strachu
6.	nositeľ aktivity	žiak	učiteľ
7.	činnosť žiaka	tvorivá	imitujúca
8.	poznatok žiaka	produktívny	reproduktívny
9.	nosná otázka	čo? prečo?	ako?

Uplatnenie konstruktivistického prístupu vo vyučovaní nevyhnutne predpokladá nasledujúce činnosti:

- zabezpečiť kvalitné zdroje informácií, postupov, príkladov na riešenie, čiže kvalitnú učebnicu a cvičebnicu, v ideálnom prípade viacero učebníc a cvičebníc, z ktorých si vyučujúci vyberá, resp. ich vo svojej práci kombinuje;
- odborne i prakticky pripraviť pedagógov na nový spôsob vedenia vyučovacieho procesu, čiže cielene vzdelávaného a zaškoleného pedagóga, ktorý nadobudne nielen teoretické poznatky, ale získa aj praktické návody a návyky, ako postupovať pri konstruktivistických vyučovacích hodinách;
- vytvoriť kvalitné nástroje na hodnotenie výkonov žiakov v konstruktivisticky orientovaných vyučovacích hodinách a dôsledne ich vysvetliť, čiže kvalitne spracované výkonové štandardy s metodickým usmernením, ako ich aplikovať vo vyučovacom procese;
- priblížiť učiteľom adekvátne vyučovacie metódy, ktorými sa dá úspešne realizovať konstruktivistický prístup k vyučovaniu, pričom dôraz je na individuálnom prístupe k žiakom, na tímovej spolupráci žiakov, na objavovaní riešení problémov, na zážitkových metódach a na kritickom myslení.

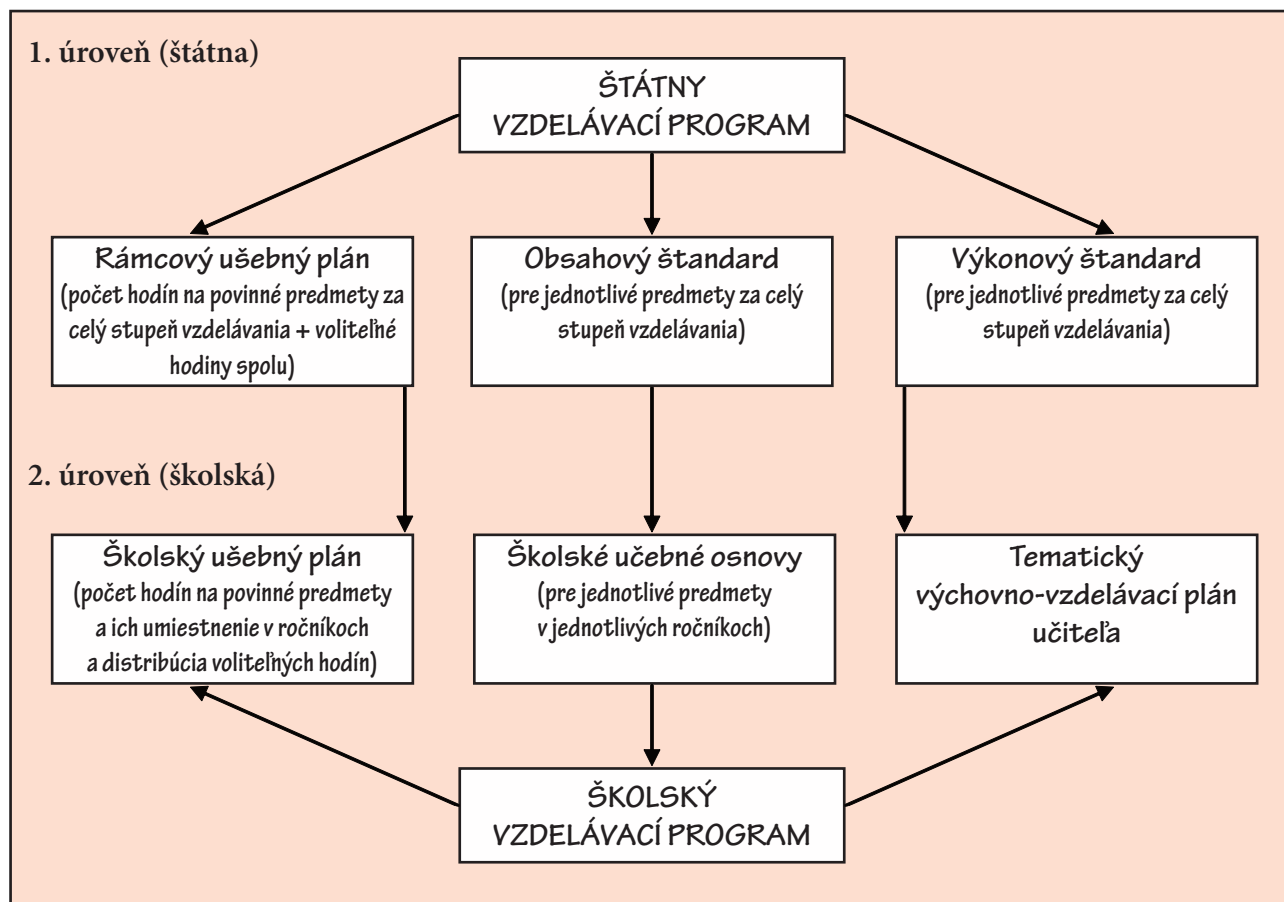
1.3| Platné pedagogické dokumenty

Nielen autori učebníc, ale každý učiteľ by mal dobre poznať základné pedagogické dokumenty, ktoré sú pre jeho vyučovací predmet záväzným rámcom i kritériálnym určením cieľov vyučovania.

Kurikulárna reforma, ktorú legislatívne zastrešuje školský zákon z r. 2008, priniesla výraznú zmenu do sústavy pedagogických dokumentov. Najdôležitejšou zmenou je vytvorenie záväznej dokumentácie na dvoch úrovniach – štátnej a školskej. Obe sú pre učiteľa rovnako záväzné.

Žiaľ, pri zavádzaní kurikulárnej reformy do praxe neboli, predovšetkým pre časovú tieseň tvorby novej školskej dokumentácie v lete 2008, jednotlivé pedagogické dokumenty dostatočne predstavené a vysvetlené samotným učiteľom. Mnohí z nich tak majú stále pochybnosti o tom, ktorý dokument je pre nich ten najdôležitejší, ktorým sa majú vo svojej činnosti riadiť. Pokúsime sa stručne predstaviť najdôležitejšie pedagogické dokumenty, ktoré má každý učiteľ každodenne používať pri plánovaní svojej pedagogickej činnosti (napr. aj pri práci s učebnými textami). Nasledujúca schéma ukazuje, ktoré dokumenty ovplyvňujú konečný pracovný dokument, ktorý si učiteľ ako jediný vypracúva sám a je najpodrobnejším plánom jeho vyučovacích činností, t. j. **tematický výchovno-vzdelávací plán učiteľa** (pozn. po starom časovo-tematický plán).

Schéma najdôležitejších pedagogických dokumentov z dvojúrovňového participatívneho modelu riadenia škôl (z pohľadu vyučujúceho)

Vzdelávací štandard sa skladá z dvoch častí: *obsahového štandardu* a *výkonového štandardu*.

Obsahová časť vzdelávacieho štandardu určuje minimálny obsah vzdelávania. Jeho hlavným cieľom je zjednocovať, koordinovať, resp. zabezpečovať kompatibilitu minimálneho obsahu vzdelávania na všetkých školách.

Výkonová časť je formulácia výkonov, ktorá určuje, na akej úrovni má žiak dané minimálne učivo ovládať a čo ma vykonať. Výkonový štandard je formulovaný v podobe operacionalizovaných cieľov, to znamená je uvádzaný aktívnymi slovesami, ktoré zároveň vyjadrujú úroveň osvojenia.

Jednotlivé úrovne výstupov sú zamerané na kompetencie – to znamená kombináciu vedomostí, zručností a schopností. Jednotlivé úrovne sledujú rozvíjanie poznávacích schopností spoznať alebo znovu vybaviť si informácie z dlhodobej pamäte, porozumieť a konštruovať pojmy, aplikovať, analyzovať, vyhodnocovať a schopnosť tvoriť. Je požiadavkou na výstup zo stupňa vzdelania a zároveň požiadavkou na vstup pri ďalšom stupni vzdelania. Popisuje produkt výučby, nie proces.

Obsahový vzdelávací štandard vymedzuje sústavu *poznávacích a rečových kompetencií* a súbor *jazykovedných a literárnovedných termínov*, ktoré v časovom úseku vymedzenom týmito vzdelávacími štandardmi musia byť *povinne zaradené* do obsahu vzdelávania na každej škole tohto typu v Slovenskej republike.

Súbor termínov pre ISCED 3 obsahuje aj všetky pojmy, ktoré boli štandardizované pre základnú školu (sú zvýraznené osobitným typom písma). Sú už trvalou zložkou obsahu vzdelávania, a preto sú len informáciou pre učiteľov stredných škôl.

A. Poznávacie a rečové kompetencie

Verejná prezentácia textu, verejný prejav

1. Pri ústnom prejave dodržiavať správne dýchanie, artikuláciu, spisovnú výslovnosť a správne uplatňovať suprasegmentálne javy.
2. Pri ústnom prejave primerane uplatňovať paralingválne javy.

Pamäťové, klasifikačné a aplikačné zručnosti

1. Zapamätať si potrebné fakty a definície a vedieť demonštrovať ich znalosť.
2. Vysvetliť podstatu osvojených javov a vzťahov medzi nimi.

Analytické a syntetické zručnosti

1. Uskutočniť jazykovú analýzu textu a vytvárať jazykové systémy.
2. Odlíšiť medzi sebou umelecký a vecný text.

Tvorivé zručnosti

1. Vytvoriť vlastný text na základe dodržania stanoveného žánru (slohového postupu, jazykového štýlu).
2. Ústne prezentovať vlastný text.

Informačné zručnosti

1. Používať jazykové slovníky a korigovať podľa nich vlastné texty.
2. Vyhľadávať, spracúvať a používať informácie z literárnych prameňov.

Komunikačné zručnosti

1. Adekvátne komunikovať s prihliadnutím na komunikačnú situáciu.
2. Neverbálne sa vyjadrovať a chápať neverbálnu komunikáciu. atď.

B. Jazykovedné termíny

Významová/lexikálna rovina jazyka
slovo
sémantický trojuholník
lexikálny význam slova – gramatický význam slova
odvodené slová
spisovný jazyk – nárečia
nárečové slová

Poznámka: **Tučné písmo** – pojmy už boli zavedené v základnej škole. **Nezvýraznené písmo** – pojmy zavádzané v rámci SŠ.

Výkonový vzdelávací štandard (na príklade štandardu pre slovenský jazyk a literatúru: **časť: jazyk, ISCED 3**) je sekundárny pedagogický dokument vypracovaný na základe **obsahového vzdelávacieho štandardu** v tabuľkovej podobe.

Zahŕňa v sebe novo zavádzané pojmy a príslušné zručnosti uvedené v obsahovom vzdelávacom štandarde. Samostatne uvádza predpísané slohové žánre na kontrolné slohové práce. Výkonový štandard pre časť jazyk tvorí text, v ktorom sú štandardizované obsahové prvky usporiadané na základe jednotlivých komunikačných jazykových kompetencií s prihliadnutím na systematizáciu jazykového učiva.

Štruktúra dokumentu, ktorý spája výkonový a obsahový štandard: **časť jazyk**

V prvom stĺpci tabuľky sú uvedené kľúčové kompetencie rozvíjané vzdelávacou oblasťou *Jazyk a komunikácia*. V druhom stĺpci tabuľky sú uvedené vlastné výkonové vzdelávacie štandardy, pričom pri danej kľúčovej kompetencii sú verbalizované očakávané výkony na optimálnej úrovni (v školskej praxi hodnotené klasifikačným stupňom *výborný*) a identická kompetencia má tiež verbalizované aj výkony na minimálnej úrovni (v školskej praxi hodnotené klasifikačným stupňom *dostatočný*). Proti každému optimálnemu výkonu je zadaný aj príslušný minimálny variant naplnenia danej kompetencie, preto pri každej kompetencii je uvedené 2-krát to isté číslovanie výkonov. Optimálny výkon je označený červeným písmom – kurzívou so sivým pozadím, minimálny výkon je označený tyrkysovým nezvýrazneným písmom bez farebného pozadia. Na základe opísaného optimálneho a minimálneho výkonu si učiteľ sám odvodí mieru výkonu na klasifikačný stupeň *chválitebný, dobrý* a *nedostatočný*. Teoreticky stupňovanie vychádza zo všeobecne akceptovaných taxonómií (Bloom/Anderson) a výkon žiaka sa opisuje v pojmoch zručností, ktoré sú zahrnuté v cieľoch predmetu slovenský jazyk a literatúra a sú zaradené do obsahového štandardu a explicitne uvedené v tabuľke pedagogického dokumentu.

V treťom stĺpci tabuľky sú uvedené pojmy z obsahového štandardu zavádzané v ISCED 3 potrebné na dosiahnutie opísaného výkonu v predchádzajúcom, t. j. v druhom stĺpci tabuľky. Samozrejme, na dosiahnutie požadovaného výkonu musí žiak využiť aj iné pojmy, ktoré by mal nadobudnúť už predchádzajúcim štúdiom. Úplný zoznam pojmov uvádza obsahový štandard slovenského jazyka a literatúry. V poslednom stĺpci tabuľky je vymedzený tematický celok, v ktorom je vhodné budovať základy danej kompetencie. Platí, že väčšina kompetencií sa dá rozvíjať vo viacerých tematických celkoch, dokonca vo viacerých vzdelávacích oblastiach, čo zodpovedá integrovanému prístupu vo vyučovaní.

Cieľové požiadavky na vedomosti a zručnosti maturantov zo slovenského jazyka a literatúry (cieľové požiadavky) predstavujú základný dokument pre externú časť maturitnej skúšky z predmetu slovenský jazyk a literatúra. Stanovujú obsah a zručnosti merané didaktickým testom externej časti maturitnej skúšky z predmetu slovenský jazyk a literatúra. Ústna forma internej časti maturitnej skúšky vychádza zo školského vzdelávacieho programu.

Cieľové požiadavky sú sekundárnym pedagogickým dokumentom, ktorý vychádza z obsahového vzdelávacieho štandardu a výkonového vzdelávacieho štandardu. Predstavujú **výstupný výkonový štandard**, t. j. očakávaný výkonový štandard po absolvovaní 4-ročného štúdia. Zahŕňajú v sebe redukovaný počet štandardizovaných pojmov, poznávacích kompetencií a rečových zručností.

Poznávacie kompetencie a rečové zručnosti sú redukované a upravené tak, aby mohli byť merateľné testovacími nástrojmi externej časti maturitnej skúšky. Predmetom internej časti maturitnej skúšky sa môžu stať všetky pojmy zahrnuté do obsahového štandardu. Toto rozhodnutie je úplne v kompetencii školy.

Jadro dokumentu (<http://www.statpedu.sk/files/documents/katalog%20cielovych%20poziadaviek/slovensky_jazyk_cp.pdf>) tvorí tabuľka, ktorá sa skladá z dvoch stĺpcov.

Prvý obsahuje redukované obsahové pojmy a druhý jednotlivé zručnosti, pričom každá z uvedených zručností sa vzťahuje na všetky uvedené obsahové prvky. Prepojením jednotlivých obsahových prvkov so zručnosťami získame činnostnú podobu výkonových štandardov, ktorá predstavuje optimálny výkon. Jednotlivé zručnosti sa aplikujú na vecný alebo umelecký text. Stupňovanie obťažnosti úloh vychádza zo všeobecne akceptovaných taxonómií a výkon žiaka je definovaný kognitívnymi operáciami a rečovými zručnosťami, ktoré sú zahrnuté v cieľových požiadavkách.

Školské učebné osnovy sú individuálnym, resp. tímovým (v prípade predmetovej komisie na škole) spracovaním obsahového a výkonového štandardu s využitím vhodných vyučovacích metód a konštruktivistického prístupu k vyučovaniu.

Školské učebné osnovy predstavujú akúsi filozofiu predmetu očami konkrétnej školy, resp. konkrétneho pedagóga. Mal by z nich byť zreteľný spôsob uchopenia učiva, t. j. odkiaľ, kam, akým spôsobom a akými metódami bude vyučujúci postupovať a najmä, ktoré je hlavné **kritérium** usporadúvajúce ostatné učivo. V učebnici je vždy aplikovaná konkrétna učebná osnova.

Príklad kritérií na radenie jazykového učiva v učebných osnovách:

- a) lingvisticko-systematické kritérium, t. j. podľa jednotlivých jazykových rovín,
- b) kompetenčné kritérium, t. j. podľa jednotlivých kľúčových a predmetových kompetencií,
- c) komunikačno-slohové kritérium, t. j. podľa slohového učiva (žánre, slohové postupy, jazykové štýly).

Každé cvičenie, resp. každú úlohu v cvičebnici, by si mal vyučujúci určiť podľa všetkých troch uvedených kritérií radenia učiva v učebných osnovách a tiež by mal odhadnúť čas potrebný na riešenie danej úlohy, resp. cvičenia.

Ak si takto pripraví napr. jednu kapitolu v cvičebnici, potom môže pristúpiť k zostaveniu konkrétnej vyučovacej hodiny, resp. vyučovacích hodín, ktoré sa stanú v súlade s pedagogickou dokumentáciou podkladom na vypracovanie tematického výchovno-vzdelávacieho plánu.

Uvádzame príklad zaradenia úloh z *Cvičebnice slovenského jazyka pre 2. ročník stredných škôl* (Zábořská, Húsková, Hincová, 2009, s. 15):

TEXT A

Vezmite si mapu a sledujte ma na tejto ceste. Vlak ma zaviezol z horného toku Hrona do Prahy, odtiaľ do Antverp. Tam som nasadol na loď, preplavil som sa cez Calaiskú úžinu a cez Lamanšský prieplyv do Atlantického oceánu. Potom sme sa plavili stále na juh. Teploty pribúdalo každým dňom. Suchú zem sme videli len veľmi zriedka; boli to väčšie – menšie ostrovy pri západnom pobreží Afriky. Lode sa ukazovali na obzore veľmi často. Plavba trvala dlho. Strhávali sa lejaky i búrky, za nimi prichádzali horúce dni a krásne mesačné noci. Preplavili sme sa cez rovník. Horúčava nás už na smrť zmučila, a cieľ bol ešte ďaleko. Myslel som si, že táto plavba nikdy neskončí a ozrutná voda nemá konca – kraja.

(E. Ondrejov: Africký zápisník)

TEXT B

A ten deň konečne prišiel. Rýchlik ma unášal hore Považím. Okolo nás letela krajina: dediny, mestá, polia, lúky i vzdialené kopce. Stretli sme sa s Váhom. A potom zase dediny a mestečká, mosty a cesty. Len roviny je stále menej a menej. Vrchy sa čoraz väčšími driapami k oblakom a z oboch strán sa prikrádajú k nám, akoby nám chceli zahatať cestu. Ale nezahatali. Žilina! A odtiaľ je už len skok popri zelenkavej Kysuci do Kysuckého Nového Mesta. Teda som už na Kysuciach!

(R. Moric: Z poľovníckej kapsy)

TEXT C

Milí cestujúci,

vítam vás v mene našej cestovnej kancelárie na poznávacej ceste za spánkom. Keď sa správne zababušíte, poprikrývate a usalšíte v príjemnej polohe, zistíte, že sa práve nachádzame v Šupdoperinách. Šupdoperiny sú prvou významnou zastávkou oddychu na našej ceste. Ležia neďaleko Hlbokospaníc a Bdelíc. Keď sme už tu, určite si nenecháme ujsť príležitosť na prehliadku miestnych pamätihodností. Na námestí tróni pomník rodáka, svetoznámeho vynálezcu postele, Tichomilovníka Posteliniho. Naša cesta však pokračuje, vážení cestujúci, do Driemalova. Držme sa hlavnej cesty a neodbočujme ani vpravo, ani vľavo, pretože by sme tým získali iba kus obchádzky cez nie veľmi príjemný kraj Zobudiloviec, Vstávaloviec a Nespaloviec. Je to úplný zapadákov, nič príjemné. Pokračujme teda priamo a na našej posteľovej ceste si radšej

vychutnajme mestecká s tradíciami, ako sú Sedmospáčovo, Sladký Sen nad Námesačníkom či Uspávan-kovo. Cestovanie v posteli nie je náročné, stačí sa iba občas prevaliť na druhý bok, opatrne zívnuť, prípad-ne prehodiť pár slov, aby sa potvrdilo staré dobré hovorenie zo spánku. Nech vás, milí cestujúci, naša ces-ta zavedie kamkoľvek, želáme vám príjemné snívanie.

(Žiacka práca)

CVIČENIE K TEXTOM

1. Prečítajte si pozorne všetky tri ukážky.
  - a) Vytvorte názov pre každú z ukážok A – C.
  - b) Ku ktorému druhu opisu zaraďujeme ukážky podľa prevládajúceho slovného druhu?

Určenie úloh, na základe ktorého ich zaradíme do vyučovacej hodiny, resp. do tematického výchov-no-vzdelávacieho plánu

Úloha 1a) je zameraná na čítanie s porozumením, proces: rozvíjanie širšieho všeobecného porozume-nia; úloha preveruje schopnosť nájsť kľúčové slová a vzájomné vzťahy medzi informáciami v texte; úlo-ha preveruje vedomosti o jednotlivých jazykových štýloch, pretože na základe použitej slovnej zásoby majú žiaci zvoliť adekvátnu slovnú zásobu aj do názvov textov.

Úloha slúži na preverovanie slovotvorných postupov predovšetkým v tretej ukážke, v ktorej badáme využitie okazionalizmov aj v jej nadpise. Z hľadiska rozvíjania kompetencií žiaka sa pri tejto úlohe roz-víjajú tieto kompetencie z výkonového štandardu (je možné hodnotiť ich):

1.2.5 žiak vie vytvoriť kompozične zrozumiteľný text, v ktorom uplatní logické, časové a príčinnno-násled-né súvislosti textu a požiadavky slovosledu v slovenčine. Vie vytvoriť názov textu,

1.3.1 žiak dokáže identifikovať všetky informácie uvedené v texte explicitne,

1.3.2. na lepšie porozumenie textu aktívne využíva kontextové súvislosti,

1.3.4 žiak dokáže vybrať a hodnotiť text z hľadiska obsahu,

1.3.5 žiak dokáže identifikovať kľúčové slová textu,

1.3.6 žiak vie rozlíšiť v texte hlavné myšlienky od vedľajších, podstatné informácie od nepodstatných,

1.2.4 žiak pozná všetky slovotvorné postupy a využíva ich pri tvorbe vlastných jazykových prejavov.

Medzi ďalšie kompetencie, ktoré žiak uplatňuje pri tvorbe a prezentácii odpovede zaraďujeme jeho na-sledujúce schopnosti:

1.2.1 žiak pozná význam slov, ktoré využíva vo svojom jazykovom prejave v súlade s rôznymi kontexta-mi a komunikačnými situáciami, prípadne si vie overiť význam neznámych slov v dostupných informač-ných zdrojoch,

1.2.6 žiak je schopný uplatniť vo vlastnom jazykovom prejave obsahové, jazykové i mimojazykové konek-tory, ktoré zabezpečujú súdržnosť textu,

1.2.7 vo vlastných jazykových prejavoch žiak dodržiava logické poradie viet v súvetiach, pričom rešpek-tuje významový činiteľ výstavby výpovede,

1.2.10 pri tvorbe vlastného jazykového prejavu žiak dodržiava, resp. prispôsobuje si jednotlivé fázy tvor-by prejavu s dôrazom na svoju vhodnú ústnu alebo písomnú prezentáciu.

Úloha 1b) je zameraná na určenie druhu opisu a na vedomosti z morfológie (slovné druhy) a vyžaduje rozpoznanie jednotlivých slovných druhov a posúdenie ich funkčného využitia v jednotlivých druhoch opisu. Z hľadiska rozvíjania kompetencií žiaka sa pri tejto úlohe rozvíjajú tieto kompetencie z výkonového štandardu (je možné hodnotiť ich):

1.3.5 dokáže hodnotiť text z hľadiska formy, jazykových prostriedkov, útvaru, štýlu a pod.,

1.2.6 vie určiť slovnodruhovou a syntaktickú platnosť všetkých slov v texte,

1.3.4 vie v texte analyzovať využité výrazové prostriedky, napríklad terminológiu, synonymá, kompozíciu, z hľadiska autorovho zámeru a funkcie textu.

Medzi ďalšie kompetencie, ktoré žiak uplatňuje pri tvorbe a prezentácii odpovede patria aj tieto jeho schopnosti:

1.2.1 pozná význam slov, ktoré využíva vo svojom jazykovom prejave v súlade s rôznymi kontextami a komunikačnými situáciami, prípadne si vie overiť význam neznámych slov v dostupných informačných zdrojoch,

1.2.6 je schopný uplatniť vo vlastnom jazykovom prejave obsahové, jazykové i mimojazykové konektory, ktoré zabezpečujú súdržnosť textu,

1.2.7 vo vlastných jazykových prejavoch dodržiava logické poradie viet v súvetiach, pričom rešpektuje významový činiteľ výstavby výpovede,

1.2.10 pri tvorbe vlastného jazykového prejavu dodržiava, resp. prispôsobuje si jednotlivé fázy tvorby prejavu s dôrazom na jeho vhodnú ústnu alebo písomnú prezentáciu.

Tematický výchovno-vzdelávací plán (pozn. pôvodne sa pred prijatím nového šk. zákona používal termín *časovo-tematický plán*) je dokument, ktorý si spracúva učiteľ sám alebo s ostatnými členmi predmetovej komisie na základe školských učebných osnov a obsahového a výkonového štandardu. Ide o podrobne rozpracovaný obsah predmetu po jednotlivých hodinách.

V školskom zákone **nemá záväzne predpísanú formu** (t. j. aj vzory na rôznych webových stránkach oficiálnych inštitúcií treba chápať ako vzory, modely štruktúry tohto dokumentu, ale nie ako ich záväznú formu) a ak nie je spracovaný len formálne, ale vychádza z dôkladnej prípravy učiteľa, tak je významnou pomôckou, ktorú učiteľ ocení počas školského roka.

Najdôležitejšími údajmi, ktoré by mal tematický výchovno-vzdelávací plán obsahovať, je cieľ vyučovacej hodiny, t. j. ktoré kompetencie žiakov chce učiteľ prostredníctvom zvolených aktivít (riešenie úloh, problémov, cvičení a pod.) rozvíjať, aké je kritérium splnenia úlohy, t. j., čo bude učiteľ na žiakovom výkone hodnotiť, aké metódy použije, aké pomôcky prípadne využije a podobne.

Ukážka časovo-tematického plánu (ISCED 3A) na jeden mesiac

predmet: slovenský jazyk a literatúra, zložka predmetu: jazyk						
ročník: prvý						
časová dotácia pre predmet: 3 hodiny týždenne, spolu 99 hodín						
časová dotácia pre jazyk: 2 hodiny týždenne, spolu 66 hodín						
školský rok: 2008/2009						
vyučujúci:						
MESIAC	Temat. celok	H O D I N A	T É M A	Obsahový štandard	Výkonový štandard	Prierez. témy
September	Úvod do metód štúdia (4 hodiny)	1.	Základné učebné typy	test – zistenie vlastného učebného typu	Žiak: spozná vlastný typ učenia a bude vedieť koncentrovať pozornosť na metódy výučby, ktoré sú pre neho efektívne, spozná svoju krivku únavnosti v biorytme,	Ochrana života a zdravia
		2.	Faktory ovplyvňujúce učenie	optimálne podmienky pri učení, zefektívnenie učenia, opakovanie pri štúdiu, diár	- uvedomí si, že optimálne podmienky pri učení zvyšujú efektivitu učenia sa,	
		3.	Racionálne plánovanie učenia	plánovanie činnosti, kontrola plnenia plánu	- bude si vedieť vytvoriť plán svojej činnosti a riadiť sa ním,	
		4.	Projektovanie vlastnej budúcnosti	krátkodobé, strednodobé a dlhodobé ciele, plány	- naučí sa samostatne učiť.	
	Práca s informáciami (6 hodín)	5.	Vysvetlenie základných pojmov, Funkcia názvu v texte	informácia, kľúčové slová, hlavná myšlienka textu, hlavné a vedľajšie informácie v texte, názov, titulok, podtitulok, pojmová mapa	Žiak: - bude vedieť vyhľadávať informácie v rôznych zdrojoch,	
		6.	Zdroje informácií	primárny, sekundárny, terciárny zdroj informácií, marginálie, resumé, anotácia, poznámky pod čiarou, vysvetlivky	- spracuje informácie rôznymi spôsobmi: bude vedieť triediť informácie podľa dôležitosti, naučí sa vytvoriť pojmovú mapu študijného textu, zaznamenať kľúčové pojmy z textu, vytvoriť osnovu textu, spozná rôzne grafické podoby záznamov,	
		7.	Spôsoby spracovania informácií	osnova, konspekt, koncept, ústna reprodukcia textu, vlastný názor, dôkaz, autotest	bude vedieť efektívne uchovávať získané informácie.	
* pojmy uvedené kurzívou = pojmy nad rámec ŠVP, sú súčasťou ŠkVP						
Prerokované v PK dňa:					Vedúci PK:	
Schválené riaditeľom školy dňa:					Riaditeľ školy:	

1.4| Učebnice ako špecifický druh odborného textu

Obsah vzdelávania je podrobne rozpracovaný v učebniciach. Niekedy sa učebnice chápu aj ako vypracovaný scenár učebného a vyučovacieho procesu. Učebnice obsahujú didakticky spracované učivo vymedzené základnými pedagogickými dokumentmi a sú základným didaktickým prostriedkom pri realizácii výchovno-vzdelávacieho procesu. Sú spracované podľa rešpektovaných didaktických zásad (napr. zásada názornosti, trvácnosti, systémovosti a pod.).

Každá **učebnica** reprezentuje **jednu učebnú osnovu**, teda osobitý spôsob uchopenia učiva autorom/autormi tak, aby sa ním naplnili stanovené vzdelávacie štandardy (obsahový i výkonový).

Tvorba a schvaľovanie učebníc v Slovenskej republike

Postup a pravidlá pri výbere a schvaľovaní učebníc, pracovných zošitov, učebných textov v printovej, digitálnej a inej vhodnej forme pre materské školy, základné školy, stredné školy, základné umelecké školy, jazykové školy a školské zariadenia v Slovenskej republike upravuje Smernica č. 10/2011. Uvádza základné kritériá, ktoré musí spĺňať každý predložený učebný text, ktorý aspiruje na zaradenie do učebnicového fondu.

Kritériá na tvorbu učebníc pre všeobecno-vzdelávacie predmety

1. Súlad so štátnym vzdelávacím programom

Učivo má byť spracované tak, aby spĺňalo všeobecné ciele výchovy a vzdelávania, ako aj kľúčový obsah, ktorý učebnica musí rešpektovať.

Štruktúra spracovania učiva umožňuje efektívne učenie, prehľadnosť, umožňuje systemizáciu učiva. Učivo má byť spracované tak, aby malo logickú štruktúru. Štátny vzdelávací program (ŠVP) obsahuje požiadavky na výstup vo forme obsahového a výkonového štandardu, ktorý učebnica musí rešpektovať. V rámci tohto kritéria sa kladie dôraz najmä na dodržiavanie výkonového štandardu.

2. Podnety týkajúce sa rozvoja osobnosti

Cieľom výchovy a vzdelávania je rozvíjanie kľúčových kompetencií žiaka. Kritériá tejto kategórie sú zamerané na hodnotenie učiva z hľadiska rozvíjania osobnosti, jeho kľúčových kompetencií, hodnotového systému, schopnosti používať získané vedomosti a zručnosti v praxi. Učebnica by mala rozvíjať odborné, personálne a sociálne kompetencie žiaka. V tejto kategórii sa nachádza aj požiadavka spätosti učiva so životom. Učivo má byť spracované tak, aby obsahovalo príklady zo života a aby žiak na základe textu, úloh a ilustrácií mohol riešiť primerané problémy bežného života.

3. Výber a spracovanie obsahu učiva

Informácie, ktoré sú uvádzané v učebniciach, musia byť objektívne, overené z viacerých zdrojov. Musia sa uvádzať správne údaje, ktoré nezavádzajú a na základe ktorých si môže žiak sám vytvoriť vlastný názor na udalosti a javy a zároveň systematizovať pohľad na danú problematiku, a to obsahom aj spracovaním učiva a umožniť rozvoj koncepčného chápania problematiky s komplexným pohľadom na danú tému. Táto kategória skúma výber základného učiva, ako aj vyváženosť základného učiva s doplnujúcim učivom.

4. Didaktické spracovanie učiva

Používané termíny majú byť spracované tak, aby ich žiaci ľahko pochopili. V tejto kategórii sa okrem informačnej funkcie dostáva do popredia aj motivačná funkcia učebnice, t. j. do akej miery môže žiaka text zaujať, či mu porozumie, ako si bude vedieť z neho vybrať potrebné informácie, či učebnica bude rozvíjať čítanie s porozumením a motivovať ho k celoživotnému vzdelávaniu... Čitateľská gramotnosť sa pritom chápe ako základ na získanie funkčnej gramotnosti. Pri hodnotení učiva v učebnici by mali byť zohľadnené použité metódy, ktoré by mali byť v súlade s najnovšími psychologickými poznatkami tak, aby proces učenia vyhovoval aj z hľadiska rôznych učebných štýlov žiakov a aby sa žiak s primeranou pomocou učiteľa mohol dopracovať k riešeniu úloh.

Kategória hodnotí primeranosť učiva s ohľadom na vek žiaka, možnosti pedagogického spracovania obsahu, spôsob, ako je učivo spracované z hľadiska učenia a vyučovania. Posudzuje sa aj použitý komplex otázok a úloh v učebnici.

5. Grafická úprava

Informácie by mali byť v učebnici spracované funkčne z hľadiska dosiahnutia cieľov. Mali by byť prehľadné a systematicky usporiadané, s využitím vhodných typov písma, členenia textu, odlišovania a zvýrazňovania textu podľa významu obsahu alebo s využitím orientačných symbolov. Žiak sa musí v texte dobre orientovať, učebnica musí byť pre neho príťažlivá, umožniť mu čítanie s porozumením. Celkové spracovanie učebnice by malo podporovať efektívne učenie a zároveň rozvíjať estetické cítenie žiakov. Obrázový materiál má byť v súlade s obsahom, nemá byť samoučelný, ale má podporovať učenie žiakov. Prostredníctvom učebnice by mali byť rozvíjané všetky schopnosti žiaka a žiak by mal byť schopný dosiahnuť požadovanú úroveň čitateľskej gramotnosti v čítaní súvislých aj nesúvislých textov. Tu sa hodnotí napr. grafické spracovanie textu, grafická úprava učebnice, súlad obrazového materiálu s textom a estetická úroveň obrazového materiálu.

6. Spoločenská korektnosť

Vyjadruje hodnotu učebnice z hľadiska zachovávanía ľudských práv vo všetkých oblastiach. Učivo má byť spracované tak, že v textovej a obrazovej časti nediskriminuje žiadnych členov spoločnosti, t. j. že v súlade s dodržiavaním ľudských práv vyhovuje z hľadiska citlivosti a rovnosti vo vzťahu k handicapovaným ľuďom, pohlaviu, rasám, národom a národnostiam, náboženstvu a pod.

Podľa didaktickej funkcie sa učebnice delia na:

- a) **vlastné učebnice** – tradične obsahujú predovšetkým výklad učiva doplnený o názorné príklady, niekedy aj aplikačné a fixačné úlohy a cvičenia; konštruktivisticky postavené učebné texty ponúkajú premyslený komplex úloh a cvičení, pomocou ktorých žiaci dospejú k novým vedomostiam, t. j. takmer z nich vypadol tradičný výkladový text. Iným variantom môže byť učebnica poňatá ako zdroj informácií, ktorá slúži žiakom ako spoľahlivý informačný prameň potrebný na riešenie úloh v cvičebnici;
- b) **cvičebnice** – je v nich zakorenená sústava úloh a cvičení; pri konštruktivistickom prístupe k vyučovaniu je práve cvičebnica základná učebná pomôcka, s ktorou žiaci na vyučovaní pracujú (učebnica slúži skôr na akési overovanie správnosti konkrétnych poznatkov);

- c) *čítanky* – v nižších ročníkoch majú funkciu cvičebnice čítania, neskôr plnia funkciu vlastnej čítanky,
- d) *osobitné druhy školských kníh* – slovníky, atlasy, tabuľky, zbierky príkladov a pod.

Učebnice majú spĺňať tieto základné funkcie:

- a) *vzdelávacia funkcia*,
- b) *motivačná funkcia* – dobrá učebnica má vzbudiť záujem – okrem samotného obsahu, výberu tém a spôsobu ich textového spracovania pomáha u žiaka vzbudiť záujem o učivo aj pútavosť a pestrosť grafického stvárnenia obsahu (napr. využitie obrázkov, schém, vzorcov, emotikonov a pod.),
- c) *komunikačná funkcia* – učebnica rozvíja slovnú zásobu,
- d) *regulačná funkcia* – učivo je rozčlenené do logických častí,
- e) *aplikačná funkcia* – učebnica obsahuje námety na využitie učiva v praxi,
- f) *integračná funkcia* – učebnica odkazuje na iné predmety, medzipredmetové vzťahy,
- g) *inovačná funkcia* – učebnica podáva najnovšie poznatky v súlade so zisteniami vedy a techniky,
- h) *kontrolná a usmerňujúca funkcia* – učiaci sa využívajú text, kontrolné otázky a úlohy poskytujú žiakovi i učiteľovi spätnú väzbu,
- i) *rozvíjajúca a výchovná funkcia* (text pomáha žiakovi rozvíjať jeho schopnosti).

Základná štruktúra učebného textu (najfrekvencovanejší model) pozostáva zo:

- a) *základného textu* (napr. pojmy, fakty, teórie, zovšeobecnenia),
- b) *doplňujúceho a vysvetľujúceho* (objasňujúceho) *textu* (napr. informácie na prehĺbenie základného textu, na pochopenie základného textu, obsahuje vysvetlenia, poznámky).

Mimotextové komponenty v učebniciach sa skladajú z:

- a) *aparátu pre organizáciu osvojenia učiva* (napr. otázky, úlohy, tabuľky),
- b) *ilustračného materiálu* (napr. obrázky, ilustrácie, schémy, náčrty),
- c) *orientačného aparátu* (napr. úvody, obsah, menné a vecné registre, ale i využívanie rôznych typov písma na vytvorenie predstavy o rozvrhnutí a dôležitosti textu, ktoré zjednodušujú orientáciu v učebnici a robia učebnicu prehľadnou a prakticky využiteľnou).

Medzi funkcie ilustrácií v učebniciach patria predovšetkým:

- a) *poznávacia funkcia* – sprostredkujú žiakovi určité informácie,
- b) *motivačná funkcia* – zvyšuje atraktivnosť učebnice (hlavne u mladších žiakov), spočíva vo farebných a tvarových charakteristikách obrázkov,
- c) *estetická funkcia* – aktivuje oblasť citového prežívania žiaka; dochádza k dôkladnému vnímaniu kvalít zobrazeného objektu, javu, uvoľneniu fantázie, vzniku predstáv o kombináciách kvalít.

Tvorba učebníc

Ide o veľmi komplikovanú činnosť, pretože učebnica nevzniká ako individuálna inšpirácia autora, ale ako „výrobok“ na spoločenskú objednávku so záväzným a presne vymedzeným obsahom, ktorý musí autor učebnice plne rešpektovať.

Z ďalších limitujúcich obmedzení je nevyhnutné pripomenúť dodržanie určeného rozsahu a prispôsobenie vyjadrovania veku, predpokladaným schopnostiam a predchádzajúcim vedomostiam žiakov, ktorým je učebnica určená. Autor musí zvyčajne reagovať na predchádzajúce učivo v učebnici pre nižší ročník, ale tiež musí zohľadňovať učivo, ktoré bude náplňou učebnice vyššieho ročníka, t. j. musí dbať o nadväznosť v obsahu a čiastočne aj v štýle, štylizácii, kompozícii textu a pod.

Za samozrejmosť sa považuje aj výborná odborná, ale aj praktická (učiteľ s pedagogickou praxou) pripravenosť autora učebnice, ktorý musí v učebnici prezentovať učivo v súlade s najnovšími poznatkami príslušných vedných disciplín, ktoré je prirodzene, zrozumiteľne a primerane veku podané žiakom. Učebnice by nemali tvoriť len vedeckí pracovníci, ale aj učitelia z praxe. Ideálne je, ak na učebnici pracuje autorský kolektív, v ktorom sa nachádzajú aj špičkoví teoretici, aj úspešní praktickí učitelia. Pre potreby rôznych typov vyučujúcich by bolo vhodné vytvoriť pre každý predmet ponuku alternatívnych učebníc. Pri príprave na vyučovaciu hodinu by mal učiteľ okrem učebníc využívať aj iné zdroje informácií: časopisy, vedecko-populárnu literatúru, encyklopédie a pod., ktoré by však mali byť dostupné aj samotným žiakom.

2| Učebné texty jednotlivých autorských kolektívov zo slovenského jazyka pre stredné školy

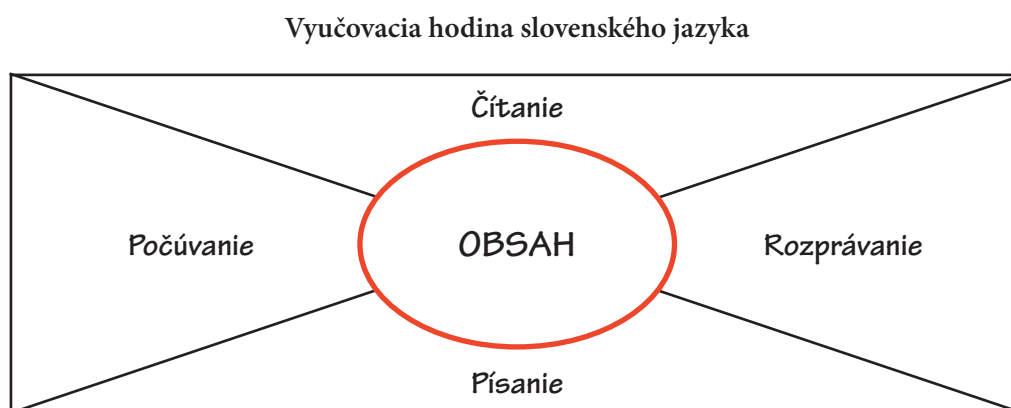
Prechod od systémovo-lingvistickej ku komunikačno-pragmatickej paradigme skúmania jazyka sa premietol aj do zmeny filozofie vyučovania materinského jazyka vo všetkých typoch škôl.

Kým klasická systémová lingvistika skúma stavbu jazyka v jej statickom a dynamickom aspekte, reč obsahuje aj niečo, čo nie je v jazykovom systéme zakotvené, t. j. schopnosť hovoriaceho prispôbiť jazyk podmienkam, v ktorých sa používa.

Predstavitelia **pražskej štrukturalistickej školy** zdôrazňovali, že jazyk je funkčný systém a vyznačuje sa zámernosťou. Do popredia teda kládli funkčné hľadisko, ktoré zodpovedá prirodzenému vnímaniu jazyka. Sedemdesiate roky 20. storočia priniesli tzv. **komunikačno-pragmatický obrat**, ktorým sa pozornosť jazykovedy presúva z idealizovaného nositeľa jazyka na reálneho užívateľa, čiže sa prechádza od systémovej lingvistiky ku komunikačne orientovanej lingvistike. S tým súvisí aj zavedenie pojmov **komunikačná kompetencia** a tzv. **komunikačné vyučovanie**.

Nová koncepcia vyučovania materinského jazyka priniesla iný pohľad na jazyk a jeho vyučovanie. Otvorili sa diskusie o postavení jazykových vedomostí vo vyučovaní, začala sa zdôrazňovať motivácia výberu učiva komunikačnými potrebami a vyučovanie sa okrem rozvíjania jazykových kompetencií zameralo na rozvíjanie kľúčových kompetencií.

Komunikačné vyučovanie jazyka v praxi znamená, že vo vyučovaní sa majú systematicky rozvíjať **receptívne** (počúvanie, čítanie) a **produktívne** (hovorenie, písanie) **komunikačné zručnosti**. Ide o tzv. **holistický** (celostný) **prístup** k vyučovaniu materinského jazyka.

Obr. Znázornenie holistického prístupu k vyučovaniu slovenského jazyka
(Palenčárová – Kesselová – Kupcová, 2003, s. 20)

Úspešné vyučovanie materinského jazyka predpokladá, že učiteľ bude na vyučovaní:

- pravidelne zaraďovať kreatívnu prácu s textom, pričom využije rôznorodé súvislé i nesúvislé texty);
- dôsledne integrovať zložky materinského jazyka;
- využívať metódy a stratégie podporujúce úplné porozumenie najmä prostredníctvom zážitkov a skúseností.

Filozofia komunikačne orientovaného a zážitkového vyučovania materinského jazyka sa stala významnou súčasťou obsahovej reformy predmetu, ktorá sa premietla do základných pedagogických dokumentov vypracovaných v súlade so školským zákonom z roku 2008, ale aj do učebných textov používaných na slovenských školách.

Jazyková zložka predmetu *Slovenský jazyk a literatúra* má (teoreticky) pre ISCED3 k dispozícii učebnice a cvičebnice až od 3 autorských kolektívov. Prvý tvoria Katarína Hincová, Alexandra Húsková a Monika Záborská, druhý Milada Caltíková, Zuzana Lauková, Alena Polakovičová a Ľubica Štarková, no a tretí Karel Dvořák, Katarína Hincová, Viktor Tanító a Jana Tomášková. Konceptie tvorcov učebných textov sú odlišné.

Prvý autorský kolektív vytvoril jednu učebnicu pre 1. – 4. ročník a zvlášť cvičebnicu ku každému ročníku. Druhý kolektív vytvoril pre každý ročník samostatnú učebnicu aj cvičebnicu.

Tretí autorský kolektív vytvoril učebnicu pre 1. – 4. ročník, ale reálne je na internete v elektronickej podobe dostupná len prvá časť z pôvodnej dvojdielnej učebnice. Tento autorský kolektív vypracoval aj metodickú príručku k svojej učebnici, ktorá je tiež dostupná v elektronickej podobe na internete.

Učebnice i cvičebnice všetkých troch autorských kolektívov:

- rešpektujú požiadavky ŠVP (ISCED3), všeobecné požiadavky na zmenu obsahu a konceptie, ktorú určuje reforma vzdelávania,
- učivo je v nich zostavené tak, aby žiak na konci štúdia zvládol všetky pojmy a získal všetky kompetencie, ktoré sú určené pre žiaka strednej školy,
- sú postavené na systémových prvkoch a nútia žiaka pracovať samostatne, čím sa podporuje rozvoj všetkých kognitívnych operácií,
- dávajú priestor na realizáciu učiteľa i žiaka, slobodu výberu úloh i striedanie rôznych foriem úloh je v rukách učiteľa,
- nachádzajú sa v nich všetky typy textov, ktoré sú zamerané na rozvoj čitateľskej gramotnosti: rozprávanie, výklad, opis, argumentácia, inštrukcia, dokument, hypertext (súvislé texty) a schémy, grafy, tabuľky, diagramy, matice, informačné háčky ap. (nesúvislé texty).

Ani najlepšie napísaná učebnica sa však vo vyučovaní neuplatní bez erudovaného učiteľa, ktorý s ňou vie dobre pracovať, ktorý vie čo najefektívnejšie využiť jej potenciálne možnosti.

Učiteľ pripravuje svoju vyučovaciu hodinu vždy v súlade s požiadavkami ŠVP (výkonovým i obsahovým štandardom). Plne si uvedomuje, že učebnica a cvičebnica z materinského jazyka sú základnými

učebnými zdrojmi žiaka. Na to, aby sa stal pedagóg skutočne dobrým koordinátorom vyučovacích aktivít na hodine, odporúčame:

- dobre sa orientovať v učebnici a cvičebnici,
- správne formulovať špecifické ciele vyučovacej hodiny,
- nastaviť kritériá úspešnosti žiaka v práci s textom, ktoré umožňujú zistiť splnenie cieľa,
- rozvíjať dôkladnejšie operácie žiakov s textami – konfrontáciu textu s inými informáciami, orientáciu v texte a selekciu informácií, integrovanú prácu s viacerými zdrojmi a pod.,
- využívať rôznorodé čitateľské stratégie.

2.1 | Autorský kolektív Hincová, K., Húsková, A., Záborská, M.

Súbor učebných textov zo slovenského jazyka pre stredné školy autorského kolektívu Hincová, K., Húsková, A., Záborská, M. sa skladá z jednej učebnice a štyroch cvičebníc. Tento súbor je zároveň ako jediný z troch existujúcich moderne spracovaných stredoškolských učebných textov plne hrađený MŠVVŠ SR a majú ho k dispozícii učitelia a žiaci na všetkých typoch stredných škôl v SR.

Špecifikom tohto súboru učebných textov je existencia jedinej učebnice pre celé stredoškolské štúdium. Učebnica pritom podáva jazykový systém slovenčiny, t. j. nedodržiava chronologické radenie učiva a nie je preto ani klasickou autorskou učebnou osnovou, podľa ktorej majú učitelia postupovať vo svojom vyučovacom procese, ale dodržiava logiku jazyka. Stala sa tak konštruktivisticky chápaným zdrojom informácií, ktorý žiaci môžu a majú aktívne využívať pri riešení úloh v cvičebniciach.

Autorky učebnice (Hincová, K. – Húsková, A.) vychádzali z presvedčenia, že existencia jednej komplexnej učebnice slovenského jazyka pre celé stredoškolské štúdium má nesporné výhody oproti členeniu učiva do viacerých učebníc podľa ročníkov štúdia. Keďže každý jazyk je abstraktný systém, je vhodnejšie ukázať študentom tento systém ako celistvú hierarchiu komponentov a nie ako rozbitú množinu jednotlivých javov, zákonov a pod. Nespornou výhodou jednej učebnice, ktorú majú študenti k dispozícii počas celého svojho stredoškolského štúdia je, že im umožňuje v ktorejkoľvek fáze preberania čiastkového učiva a jeho precvičovania v cvičebniciach jednotlivých ročníkov nahliadnuť do jazykového systému v učebnici a zaradiť si tak práve preberané učivo do systému jazyka. Keďže každý jazyk predstavuje veľmi abstraktný systém opísaný často vysoko abstraktnými pojmami, autorky zvolili práve tento prístup ku koncipovaniu stredoškolskej učebnice slovenského jazyka s jednou komplexnou učebnicou, pretože lepšie vyhovuje vekovej skupine stredoškolákov.

Študenti sa môžu opakovane oprieť o znázornený systém jazyka v učebnici, čím sa pre nich zároveň stáva logickejším a ľahšie chápu jeho fungovanie.

Veľkou výhodou jednej učebnice pre celé stredoškolské štúdium sú aj nižšie ekonomické náklady na vydávanie takejto učebnice pre celú populáciu stredoškolákov a v neposlednom rade aj vytvorenie istého „citového vzťahu“ študentov ku knihe, s ktorou pracujú počas celého svojho štúdia na strednej škole, na rozdiel od kníh, ktoré sa im menia z ročníka do ročníka.

Učebnica je spracovaná v duchu predstavy o univerzálnej učebnici slovenského jazyka pre všetky typy škôl končiacich štúdium maturitnou skúškou.

Učivo vykladané v jednotlivých kapitolách sa opiera o aktuálne odborné poznatky v súlade s najnovšími publikáciami, ktoré sú uvedené v závere každej kapitoly v zozname bibliografických odkazov k spracovanej téme. Napríklad v štylistike prináša najnovšie teórie vymedzenia žánrov a mnohé ukážky jednotlivých žánrov, ktoré uľahčujú učiteľom prácu.

Hoci je učebnica prevažne teoretickým manuálom, ku ktorému sú paralelne priložené cvičebnice, v malej miere sú v nej zahrnuté ilustračné ukážky textov alebo ich častí k vykladaným javom.

Učivo v učebnici je rozdelené na základné, ktoré nie je farebne zvýraznené a na rozširujúce, ktoré je na stranách zvisle i vodorovne vymedzené bledomodrými pruhmi. Farebné označenie základného i rozširujúceho učiva v cvičebniciach korešponduje s farebným označením použitým v učebnici (zmenili sa len grafické značky, ktoré označujú zaradenie konkrétnych úloh v cvičeniach).

Učebnica je doplnená podrobným vecným registrom, v ktorom sú uvedené všetky štandardizované pojmy, čo veľmi pomáha pri orientácii žiakov i učiteľov. Učebnica má praktický formát B5 a rozsah cca 370 strán (ten závisí od konkrétneho vydania, vo viacerých prípadoch došlo k drobným úpravám a z toho vyplývajúcim minimálnym odchýlkam v rozsahu). Učebnica ponúka žiakom aj viaceré užitočné prílohy, ktoré nájdeme pod názvami *Z pravidiel slovenského pravopisu*, *Jazykokazy v slovenčine*, *Termíny z oblasti knihovníctva*, *Korektorské značky*, *Kritériá hodnotenia slohových prác*.

V učebnici sú zapracované novo formulované požiadavky na modernú výučbu materinského jazyka. Uprednostňuje sa konštruktivistický prístup k vyučovaniu slovenského jazyka, t. j. ambíciou autoriek je aktivizovať žiaka na vyučovaní, pričom vychádzajú z predpokladu, že žiak neprichádza do školy ako tabula rasa, ale má svoje predošlé mimoškolské i školské skúsenosti, vedomosti a zvnútornené postoje a hodnoty.

V takto chápanom modeli vyučovania má učiteľ zodpovednú úlohu pripraviť na vyučovaciu hodinu množstvo podnetov, aktivít a úloh, ktoré má žiak na vyučovaní čo najsamostatnejšie riešiť, pričom na samotnej vyučovacej hodine stojí učiteľ v úzadí, no riadi a usmerňuje priebeh vyučovacej hodiny. Práve konštruktivistický prístup umožní žiakom uplatniť pri vyučovaní maximálnu mieru tvorivosti a zážitkového vyučovania, ktoré so sebou prináša efektívnejšie formy učenia sa, trvácnejšie vedomosti, zručnosti a spôsobilosti. Konštruktivistický prístup k vyučovaniu jazyka vyžaduje bohatú zásobáreň podnetov, úloh a cvičení, ktoré môžu žiaci na vyučovaní riešiť a ich riešením vlastne nadobúdať požadované vedomosti, zručnosti a kompetencie. Zároveň však tento didaktický prístup predpokladá existenciu akéhosi teoretického manuálu, základnej jazykovej príručky, ktorá podáva ucelený systém jazyka a funkčne slúži ako zdroj informácií, resp. aj ako príležitosť spätnej kontroly správnosti riešenia úloh pre žiaka.

Z hľadiska didaktických princípov a zásad vychádzali autorky pri voľbe obsahu, metód a foriem práce z revidovanej Bloomovej taxonómie rozvoja poznávacích funkcií založenej na zapamätaní, pochopení, aplikácii, analýze, syntéze a hodnotení učiva a tvorivosti.

V učebnici je zároveň presne vymedzený štandardizovaný obsah učiva a kompetencií, ktoré má študent počas stredoškolského štúdia nadobudnúť, pričom hlavný dôraz venovali autorky rozvíjaniu tvorivosti žiakov.

Z učebnice autorského kolektívu K. Hincová – A. Húsková uvádzame ukážku práce s tabuľkou (učebnica str. 294, pozri Tomášková, 2010, s. 145-146).

Porovnanie základných vlastností jednotlivých slohových postupov

Vlastnosti	Informačný slohový postup	Opisný slohový postup	Rozprávací slohový postup	Výkladový/(úvahový) slohový postup
Objektívnosť	X			X (výkladový)
Subjektívnosť		X	X	X (úvahový)
Aktualizovanosť	X		X	
Nadčasovosť		X		X
Textová viazanosť			X	X
Výpočet textov	X	X		
Logicko-príčinné vzťahy			X	X

Uvedená tabuľka môže byť použitá napríklad:

1. v 2. ročníku ako učivo, ktoré žiaci do určitej miery poznajú zo základnej školy a rozširujú si svoje vedomosti (pracujú aj s úvahou),
2. v 3. ročníku, keď sa preberie výkladový slohový postup,
3. v 4. ročníku pri opakovaní a príprave na internú časť maturitnej skúšky.

Využitie tabuľky a jednotlivých úloh závisí od cieľa vyučovacej hodiny. Ak chce učiteľ rozvíjať čitateľské zručnosti, môže pracovať napr. s nasledujúcimi úlohami.

1. Ktoré dva slohové postupy majú najviac spoločných znakov?

Forma úlohy: otvorená.

Proces čítania s porozumením: získavanie informácií.

Správna odpoveď: rozprávací a úvahový postup.

Spôsob riešenia: orientácia v tabuľke.

2. Ktoré z uvedených tvrdení nevyplýva z tabuľky?

a) Pre opisný slohový postup je charakteristická časová nezaradenosť.

b) Pre rozprávací slohový postup je charakteristická chronologická časová zaradenosť.

c) Pre informačný slohový postup je charakteristická časová zaradenosť.

d) Pre výkladový slohový postup je charakteristická časová nezaradenosť.

Forma úlohy: zatvorená úloha s výberom odpovede – polytomická.

Proces čítania s porozumením: širšie porozumenie.

Správna odpoveď: C.

Spôsob riešenia: uvedomiť si, čo z tabuľky vyplýva.

3. Kde sa v školskej praxi najčastejšie stretávate s výkladovým slohovým postupom?
 Forma úlohy: otvorená so stručnou odpoveďou – produkčná.
 Proces čítania s porozumením: rozvinutá interpretácia.
 Správna odpoveď: v učebniciach, výklad učiteľa, referáty, prednášky a pod.
 Spôsob riešenia: získanie informácií z tabuľky, využitie vlastných skúseností.
4. Ktorý slohový postup využíva subjektívnosť faktov v čase a priestore?
 Forma úlohy: otvorená.
 Proces čítania s porozumením: rozvinutá interpretácia.
 Správna odpoveď: rozprávací postup.
 Spôsob riešenia: orientácia v tabuľke.
5. Na základe údajov z tabuľky rozhodnite, ktoré slohové postupy sa najčastejšie uplatňujú v hovorovom štýle. Svoje tvrdenie odôvodnite.
 Forma úlohy: otvorená.
 Proces čítania s porozumením: uvažovanie o obsahu textu a jeho hodnotenie.
 Správna odpoveď: informačný, opisný, rozprávací slohový postup.
 Spôsob riešenia: orientácia v tabuľke, uvedomiť si znaky hovorového štýlu.

Základný konštruktivistický princíp vo vyučovaní jazykovej zložky autorky akceptovali pri tvorbe úloh v cvičebniciach. Úlohy sú na všetkých úrovniach taxonómie kognitívnych cieľov a väčšina úloh, ktoré vyžadujú prácu s textom, podporuje rozvíjanie čitateľskej gramotnosti žiakov.

Pri hlbšej analýze cvičebníc zistíme, že náročnosť na jazykové i čitateľské zručnosti žiakov sa z roka na rok zvyšuje. V 1. ročníku žiaci viac pracujú s jedným textom, v 3. a 4. ročníku sa čoraz častejšie objavuje práca s dvoma textami. Stupňuje sa i náročnosť úloh.

Uvádzame ukážku z cvičebnice pre 3. ročník (Tomášková, 2010, s. 146-147).

TEXT A

Je to zvláštny, paradoxný jav. Časťou svojej osobnosti sa vyvíja človek vlastne celý život. Celý svoj život rozmnožuje počet skúseností, dešifruje si ich písmo a necháva sa nimi poučovať, teda koriguje svoj predchádzajúci názor alebo si ho upevňuje a spresňuje, jednoducho – pracuje na ňom i na sebe, nepretržite preformúva jeho i seba. No zároveň časťou osobnosti, naskrze nie zanedbateľnou, ustáli sa do definitívnej alebo aspoň minimálne meniteľnej podoby hneď na začiatku svojho života, v detstve.

Do detského tielka, poddajného a mäkkého ako vosk, odtláčajú sa prvotné zážitky tak hlboko, že všetko, čo príde po nich, premieta sa už na ich pozadí. Prvotné zážitky zanechajú v pamäti dieťaťa trvalé kadlúbky, jamôčky, v ktorých sa po búrkach už navždy bude lesknúť čosi, čo sa podobá slze. Veci sa teda majú tak, že niekto jednoducho odkiaľsi prichádza či pochádza a na tom sa nedá nič meniť. Svet prvotných skúseností sa v ňom zafixuje v podobe istoty a kedykoľvek sa v dospelom živote dostane do situácií, ktoré ním otrasú, rozboria stavbu jeho hodnôt, tu vždy, mimovoľne, až reflexne vracia sa k svojim začiatkom, aby si v tej jamôčke na chvíľu odpočinul a nabral síl do ťažkej práce, ktorá ho čaká: znovu postaviť rozborené. Pokiaľ ide o moju genézu, patrím k dlhému radu tej slovenskej inteligencie, ktorá pred vstupom

do mesta musela si očistiť topánky od poľnej hlíny. Osem rokov som to robieval doslova, keď som denne dochádzal po šesťkilometrovej poľnej ceste do mikulášskeho gymnázia a za vrbovým mostom, pred vstupom na asfalt, čistieval som si obuv od hlíny a ornice. Prichádzal som totiž odtiaľ a nemá zmysel otázka, či je to dobré, či je to zlé.

Detský zrak prijme, poľudští a okrášli takmer všetko. To, čo je v jaskynke detskej pamäti, je vždy svojím spôsobom pekné, „aj smrť má zlaté vlasy, jak z nej vychádza“. Nepochybujem o tom, že pre deti narodené na Štrkovci je aj Štrkovec pekný. Prečo sme mali byť smiešni my s našou hlinou na topánkach? Chcel by som teda upozorniť na relativitu objektívnych hodnôt, zafixovaných a mystifikovaných detskou pamäťou. V umení hráva detstvo úlohu média, prostredníctvom ktorého sa chceme spojiť s tajomstvom, aby sme ho rozlúštili.

(M. Rúfus. In *Úvahy a vyznania*. Bratislava: Smena, 1985, s.14 – 15)

TEXT B

Áno, mojou hlavnou témou je téma domova. Vlastne stále píšem o domove. Niekomu by sa mohlo zdať, že mi táto jediná téma zväzuje ruky, no ja tvrdím, že je to opačne. Ak chcem mať ruky voľné, ak potrebujem rozbeh či rozlet, spomeniem si na domov, myslím na svoj domov, a hneď sa cítim voľný, hneď viem, o čom písať, vše sa mi zdá, že okrem rozbehu a rozletu dostávam i hĺbku; veď som tu doma, tu som vyhupol na svet a vyhupol do slovenských nohavíc, sú to obyčajné nohavice, veď aj to miesto bolo obyčajné, no ja viem, kde to miesto je.

Domov je domov, skutočnosť, ktorá dáva veciam zmysel, dáva im krajšie rozmery a upevňuje môj charakter, viaže ma s ľuďmi, ktorí nie sú iba mojimi spolupracovníkmi či „kamarátmi z mokrej štvrte, lež ľudia, v ktorých sa aspoň trochu vidím a oni sa aspoň trochu vidia vo mne, rozumiem si s nimi aj vtedy, keď sa mi zdá, keď sa nám zdá, že si rozumieme; sme predsa ľudia, ktorí na rovnakom chlebe vyrástli, dýchame rovnaký vzduch, hovoríme tou istou rečou, môžeme sa z času na čas pohnevať alebo pohádať, vari i na čas rozísť, no nemôžeme zájsť príďaleko, kde už jeden druhého nepočujeme a nemôžeme si už rozumieť. Neraz sa mi žiada zakričať: tu si doma, braček, tu si chodil po dome a okolo domu, ak zájdeš tam a onam, nikdy sa nezabudni vrátiť, aby si sa náhodou jedného dňa nestratil ...

(V. Šíkula. In *Úvahy a vyznania*. Bratislava: Smena, 1985, s. 14 – 15)

Úloha 1a) vychádza z 1. úrovne čitateľskej gramotnosti (získanie informácií):

napíšte ku každej ukážke osnovu, hlavnú myšlienku a tému.

Úloha 1b) je jazyková úloha so zameraním na získanie informácie z textu:

vyhľadajte v oboch ukážkach zaujímavé jazykové prostriedky a prvky umeleckého jazykového štýlu.

Úlohu môžeme doplniť, napríklad takto: vysvetlite funkčnosť využitých zaujímavých jazykových prostriedkov v texte. Zvýšime tak jej zaradenie na úroveň interpretácie a hodnotenia formy textu.

Úloha 3 sa viaže na ukážku B a vyžaduje od žiakov posúdiť:

- a) s čím súhlasia alebo nesúhlasia,
- b) ktoré autorove myšlienky sú vám blízke a ktoré vzdialené.

Tým sa učenie žiaka dostáva na najvyššiu úroveň práce s textom.

Úloha 3c) posúva učenie sa žiaka na najvyššiu úroveň v rámci taxonómie kognitívnych cieľov i čitateľských zručností: jednotlivé body osnovy z ukážky B rozšírite a vytvorte novú úlohu na rovnakú tému ako Vincent Šikula.

2.2| Autorský kolektív Caltíková, M., Lorencová, Z., Polakovičová, A., Štarková, Ľ.

Súbor učebných textov zo slovenského jazyka pre stredné školy autorského kolektívu Caltíková, M., Lorencová, Z., Polakovičová, A., Štarková, Ľ. sa skladá zo štyroch učebníc a štyroch cvičebníc, ide teda o klasický model jednej učebnice a príslušnej cvičebnice v každom ročníku štúdia. Zároveň učebnice reprezentujú jedinečnú autorskú učebnú osnovu, t. j. spôsob uchopenia učiva, ktorý môžu učitelia využiť pri napĺňaní predpísaného obsahu a výkonov. Tento súbor si hradia školy z vlastných finančných prostriedkov, napriek tomu patrí k obľúbeným a pomerne často používaným učebným pomôckam.

Učebnica slovenského jazyka pre 1. ročník stredných škôl je rozdelená na dve časti, a to na *Komunikáciu a sloh* a *Jazykové prostriedky*. Moderným spôsobom prezentuje učivo a pripravuje študentov na maturitu. Pedagógovia majú teda pri príprave prehľad o tom, čo majú študenti zvládnuť. Učivo v prvom ročníku stavia na vedomostiach získaných v základnej škole. Tieto vedomosti pripomína najmä rubrika *Čo už viete*. Každá téma je doplnená vhodnými a aktuálnymi ukážkami a úlohami. Niektoré úlohy majú v závere učebnice aj riešenia. Takéto úlohy sú označené špeciálnym symbolom.

Učebnicu dopĺňajú pravidelné rubriky, ktoré rozširujú vedomosti študentov a učia ich získavať nielen vedomosti, ale hľadať aj súvislosti a vzťahy. Významnou pomocou pri opakovaní a triedení poznatkov je kartička na okraji strany, na ktorej si nájdete najdôležitejšie pojmy a ich kategorizáciu.

Cvičebnica pre 1. ročník nadväzuje na učivo osvojené v učebnici a umožňuje študentom jeho upevnenie a použitie v nových úlohách a komunikačných situáciách. Cvičebnica sa začína vstupnými testami, a potom presne kopíruje štruktúru učebnice. Riešenia vybraných a označených úloh si môže študent overiť v závere cvičebnice. Autorky zapracovali do tém aj aktuálne požiadavky praxe (europass, motivačný list, petíciu a pod.). Cvičebnica tiež obsahuje kapitolu *Tabuľky a schémy*, v ktorej prehľadným spôsobom predstavuje štruktúru pojmov, resp. formu konkrétnych slohových útvarov.

Študenti prácou s cvičebnicou získavajú praktické skúsenosti, využívajú jazykové poznatky, zdokonaľujú sa v rozličných kompetenciách a učia sa myslieť v súvislostiach.

Učebnica slovenského jazyka pre 2. ročník stredných škôl nadväzuje na učivo prvého ročníka a je rovnako členená na dve časti: *Komunikácia a sloh* a *Jazykové prostriedky*.

Študenti pokračujú v systéme získavania vedomostí podľa prvého ročníka. Opäť sa stretávajú s pravidelnými rubrikami a štruktúrou.

Tiež sa na okraji strán nachádza kartička s pojмами a ich kategorizáciou, resp. vložená do schémy, aby študenti lepšie pochopili vzťahy medzi pojмами. Oproti prvému ročníku sa tu uvádzajú aj úlohy

na priebežné opakovanie učiva prvého ročníka tak, aby počas školského roka zopakoval kľúčové informácie z prvého ročníka, aby príprava na maturitnú skúšku znamenala čo najmenšiu záťaž na memorovanie.

Učivo je osnované a predkladané tak, aby študenti hľadali súvislosti medzi získanými informáciami a vedeli ich správne použiť.

Cvičebnica pre 2. ročník začína vstupným testom. Hlavnú časť tvoria cvičenia a úlohy, ktoré vychádzajú z konkrétnych ukážok. Usporiadanie učebnice korešponduje s učebnicou pre druhý ročník.

Úlohy označené kľúčom majú v závere vzorové riešenia. Ďalšiu časť tvorí kapitola *Príprava na školské písomné práce*, ktorá žiakovi uľahčí prípravu a realizáciu písomnej práce. Záver cvičebnice tvoria tabuľky a schémy. Prehľadnou formou predkladajú kategorizáciu pojmov a v zmenšenej podobe predstavujú formálnu úpravu jednotlivých písomností ako životopis, charakteristika...

Učebnica pre 3. ročník spracovaním nadväzuje na systém práce zavedený v prvej a druhej časti tohto súboru. Učivo je rozdelené na dve časti, a to na *Komunikáciu a sloh* a *Jazykové prostriedky*. V prvej časti sa študenti oboznamujú s učivom v konkrétnych komunikačných situáciách. Učivo je spracované moderne, zrozumiteľne, primerane veku, na dostatočnej odbornej úrovni a podporuje aktivitu žiaka. Žiak si osvojuje učivo nielen prostredníctvom výkladovej časti a rôznych rubriek, ale aj aplikačnými úlohami, ktoré sa viažu na textové ukážky a aj na situácie, s ktorými sa žiaci stretnú v praxi.

Druhá časť sa zaoberá jazykovými prostriedkami (zvukovými a grafickými) a ich praktickým využitím v praxi. Učivo je spracované systematicky. Každá téma obsahuje zhrnutie v podobe karty na okraji, na ktorej sa nachádzajú kľúčové pojmy. Tie spolu s testom na konci každej kapitoly pomáhajú študentom pri opakovaní a príprave na maturitnú skúšku. Testové úlohy majú v závere učebnice správne riešenia.

Cvičebnica pre 3. ročník priamo nadväzuje na učebnicu, vhodným spôsobom dopĺňa učivo a rozširuje ho. Učivo je rozdelené na dve úrovne: učivo pre všetky typy škôl a učivo určené pre študentov gymnázií. Každá téma obsahuje sériu úloh, ktoré upevňujú a precvičujú poznatky a kompetencie žiakov. Niektoré úlohy majú v zadnej časti uvedené riešenia. Nachádza sa tu vzor písomnej práce a návod na jej zvládnutie. Záver cvičebnice tvoria prehľadné tabuľky s pojмами a vzory písomností, ktoré môžu žiakom dodržať formálnu úpravu útvarov podľa predpísaných noriem.

Učebnica pre 4. ročník je záverom diela *Slovenský jazyk pre stredné školy* a zachováva systém spracovania predchádzajúcich dielov. Učivo je rozdelené do dvoch častí. V rámci časti *Komunikácia a sloh* sa v modernej forme prezentuje rečnícky štýl v rôznych komunikačných situáciách. Žiaci sa aktívne zapájajú do vyučovacieho procesu vďaka množstvu podnetných úloh. Žiak si učivo osvojuje nielen prostredníctvom výkladovej časti a rôznych rubriek, ale aj prostredníctvom ukážok konkrétného slohového útvaru v praxi.

Druhá časť *Jazyk a reč* sa všeobecne zaoberá jazykom, písmom, jazykovými rodinami, vývinom spisovného jazyka vrátane najnovších trendov v jazyku, ako aj rôznymi formami jazyka (nárečie, slang,

argot). Všetky kapitoly obsahujú v závere test, ktorý žiakov pripravuje na maturitnú skúšku. Rôzne formy opakovania žiakov nútia neustále si opakovať učivo i z predchádzajúcich ročníkov.

Cvičebnica pre 4. ročník nadväzuje na učebnicu a učivo dopĺňa a rozširuje. Učivo je rozdelené na dve úrovne: učivo pre všetky typy škôl a učivo určené pre študentov gymnázií, resp. pre školský vzdelávací program. Pri niektorých úlohách sa v zadnej časti cvičebnice uvádzajú ich správne riešenia. Tak ako v predchádzajúcich cvičebniciach sa tu nachádza vzor písomnej práce a návod na jej zvládnutie. Keďže ide o záverečný titul tejto série, autorky v záverečnej časti prehľadne zhrnuli vedomosti a zručnosti, ktoré by mal maturant na základe *Štátneho vzdelávacieho programu* ovládať – táto časť slúži na opakovanie učiva. Rovnako sa tu uvádzajú aj ukážky žiackych prác, ktoré žiakom poslúžia ako inšpirácia pred písomnou formou internej maturitnej skúšky.

Od autorského kolektívu M. Caltíková – Z. Lauková – A. Polakovičová – L. Štarková: Slovenský jazyk 1, 2, 3, 4 pre stredné školy uvádzame ukážku z **Cvičebnice pre 3. ročník** – mapu mysle zameranú na fázu prijímania textu eseje (pozri Tomášková, 2010, s. 147-148).

Ukážka

Jednoducho povedané, škaredosť je estetická kategória, ktorá je protikladná kráse. Tieto dve kategórie predstavujú dialektické póly, ktoré tvoria chrbticu západného estetického a etického myslenia. Krása sa chápala ako „jadro“ a „kánón“. Reprezentovala ideál, rozum, pravdu, dobro, dokonalosť, jasnosť, poriadok, harmóniu, civilizáciu: najvyššie ľudské aspirácie. O týchto aspiráciách prevládalo presvedčenie, že vznikli v klasickom Grécku a boli zhrnuté v antickom ideáli „kálos kai agathós“, krásny a dobrý.

Škaredosť ako opak krásy, slúžila ako spoločné skladisko pre všetko, čo celkom nezodpovedalo tejto centrálnej a vysokej norme: pre prízemnú realitu, iracionálnosť, zlo, neporiadok, disharmóniu, nepravidosť, krajnosť, deformovanosť, marginálnosť – slovom, inakosť. Ewa Kuryluková opísala grotesknú škaredosť ako antitézku kánonu, „ktorému protirečí: poriadku, ktorý ničí; hodnotám, ktoré rozrušuje; autorite a mravnosti, ktorým sa posmieva; náboženstvu, ktoré zosmiešňuje, harmónii, ktorú rozbíja; nebeskému, ktoré sťahuje na zem; postaveniu tried, rás a pohlaví, ktoré prevracia; kráse a dobru, ktoré spochybňuje.“

(Kuryluková, 1987, s. 11)

K textu sa viaže úloha 9.

- a) Pracujte s textom ukážky. Určte, ktoré znaky náučného štýlu sa v nej uplatňujú a ktorými prostriedkami sa vyjadrujú.

Úroveň čitateľskej gramotnosti: interpretovanie textov.

- b) Akú spoločnú funkciu plnia vo výstavbe textu podčiarknuté zámená?

Úroveň čitateľskej gramotnosti: uvažovanie a hodnotenie.

Dve úlohy sú viazané na nové učivo – výkladový slohový postup. Ostatné úlohy sú opakovaním učiva prvého alebo druhého ročníka, napr.:

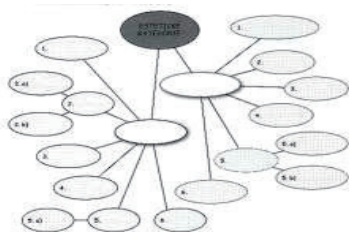
- c) Zarádte podčiarknuté zámená k jednotlivým druhom zámen.

Úloha 10: na tejto úlohe pracuje spoločne celá trieda. Vytvorte mapu mysle textu ukážky, odlišťe významovo nadradené a podradené pojmy.

Vzhľadom na to, že ukážka patrí k náročným odborným textom, odporúčame, aby žiaci pracovali pri tvorbe mapy mysle spoločne.

Pripomíname, že žiaci pracujú s mapou mysle od prvého ročníka (a to aj vo fáze prijímania textu, aj vo fáze tvorenia textu).

Úlohu 11 už môžu žiaci vypracovať individuálne – spracujú ukážku ako osnovu s kľúčovými slovami.

Úloha 12 rozvíja u žiakov zručnosť získať informácie – vyhľadajú si v slovníku pojmy z ukážky, ktorých presný význam nepoznajú, ale tušia, čo pomenúvajú.

Pomocou slovníka cudzích slov nájdu a vypíšu význam slov *kánon* a *ašpirácia*.

K textu môže učiteľ doplniť úlohy, ktoré by viedli žiaka na základe prečítaného textu k zhodnoteniu alebo vysloveniu postojov (napríklad: Vysvetlite svoje vnímanie protikladnosti krásy. Diskutujte o antickom ideáli krásy v porovnaní so súčasnou predstavou tzv. celebrit).

Ukázali sme, že uvedený spôsob práce s textom môže byť pre žiakov atraktívny – bežná práca s textom dostáva priestor na istú vizualizáciu. Je však používanie tejto metódy na školách bežné alebo len výnimočné? Klasické poznámky predstavujú v istom zmysle zaužívaný stereotyp zápisu textu. Mapy mysle uvoľňujú predstavivosť, hravosť, rôznorodosť, narúšajú systém jednotnosti.

Pri využívaní pojmovej mapy dospejeme k poznaniu, že:

- práca s mentálnymi mapami je pre žiakov zábavnejšia,
- motivuje žiakov k rozvíjaniu kreativity,
- zápis pojmov z textu nie je fádny,
- pre vizuálne orientovaného žiaka je to veľká pomôcka v jeho procese učenia sa,
- korigovanie vlastnej práce žiaka je nevyhnutnou súčasťou vyučovacieho procesu.

Niektorí učitelia však nie sú schopní pracovať s touto metódou a radšej sa jej vyhnú, čo považujeme za škodu, pretože z pohľadu rozvíjania čitateľských zručností žiakov ide o veľmi zaujímavú a efektívnu metódu.

Ak sa dôsledne dodrží „pravidlo“, že žiak na hodinách rieši úlohy a učiteľ koordinuje jeho činnosť riešením primerane vybraných diferencovaných úloh žiak zaujímavejšou formou zvládne požiadavky stanovené v ŠVP.

2.3| Autorský kolektív Dvořák, K., Hincová, K., Tanító, V., Tomášková, J.

Do učebného zdroja sme zámerne zaradili aj informácie o experimentálnej stredoškolskej učebnici slovenského jazyka od autorského kolektívu Dvořák, K., Hincová, K., Tomášková, J., Tanító, V.

Považujeme ju za prvý a dokonca relatívne úspešný pokus o vytvorenie učebnice materinského jazyka s uplatnením konštruktivistického prístupu.

Učebnica vznikla ako výstup projektu *Kurikulárna transformácia všeobecnovzdelávacej zložky stredoškolského vzdelávania v procese prípravy mládeže pre požiadavky trhu práce*.

Daný projekt bol akýmsi predvojom kurikulárnej reformy z roku 2008, ktorá z neho mnohé prvky (žiaľ, nie dostatočne precízne) prevzala. A tak ostala učebnica len učebným materiálom pre školy zapojené v danom projekte (išlo len o 3 školy, z čoho tlačенú podobu učebnica získala len na Gymnáziu v Považskej Bystrici). Ostatní učitelia slovenského jazyka tak nemajú žiadnu vedomosť o jej existencii, hoci je prístupná na webových stránkach *Štátneho pedagogického ústavu* vo výstupoch riešenia spomínaného projektu. Do prílohy učebného zdroja sme zaradili krátku ukážku z učebnice a zároveň poznámky z metodickéj príručky, ktorá bola k učebnici vypracovaná. Veríme, že bude pre učiteľov zaujímavou inšpiráciou na konštruktivisticky postavené vyučovacie hodiny.

ÚLOHY NA ZAMYSLENIE

1. V čom spočíva základný rozdiel medzi klasickým výkladovým modelom a konštruktivistickým modelom vyučovania? Na podporu svojej odpovede využite napr. text v Prílohe A.
2. Ako môže Bloomova taxonómia poznávacích operácií pomôcť učiteľovi pri plánovaní priebehu vyučovacej hodiny?
3. Na čo slúži učiteľovi výkonový štandard?
4. V čom spočíva podstata zážitkového vyučovania a problémového vyučovania?
5. Vyberte si jednu z príloh B – D a doplňte ich o údaje, ktoré v nich podľa vás chýbajú, resp. nie sú presne určené.
6. Spracujte jednu kapitolu z učebnice, resp. cvičebnice slovenského jazyka tak, že každé cvičenie/úlohu zaradíte podľa všetkých troch kritérií radenia jazykového učiva uvedených v tomto materiáli. Následne z týchto úloh zostavte jednu vyučovaciu hodinu, ktorá bude spĺňať konštruktivistický prístup k vyučovaniu.
7. Vypracujte tematický výchovno-vzdelávací plán z jazyka pre vybraný ročník, v ktorom učíte.
8. Na ktoré časti sa člení vyučovacia hodina pri využití stratégie učenia EUR? Naprojektujte jednu vyučovaciu hodinu s využitím platnej pedagogickej dokumentácie, učebných textov a stratégie učenia EUR.
9. Spracujte metodicky 1 vyučovaciu hodinu jazyka, resp. slohu s využitím moderných vyučovacích metód.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- BAČOVÁ, D., LAPITKA, M. 2013. *Využitie učebnice literatúry pre stredné školy v učebnom procese*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave, 2013. ISBN 978-80-8052-544-6.
- HEJNÝ, M., STEHLIKOVÁ, N. 1999. *Číselné představy dětí*. Praha : PedF UK, 1999.
- HINCOVÁ, K., HÚSKOVÁ, A. 2009. *Slovenský jazyk a literatúra pre 1. – 4. ročník stredných škôl*. Druhé vydanie. Bratislava : SPN, 2009.
- KOLÁŘ, Z., ŠIKULOVÁ, R. 2007. *Vyučování jako dialog*. Praha : Grada Publishing, 2007. 132 s. ISBN 978-80-247-1541-4.
- LAPITKA, M. 2009. *Didaktické základy novej koncepcie vyučovania literatúry a štruktúry učebníc na strednej škole*. Bratislava : MPC, 2009. ISBN 978-80-8052-340-4.
- MEREDITH, K., STEEL, J., TEMPLE, Ch. 1998. *Projekt Orava a projekt Čítaním a písaním ku kritickému mysleniu*. Bratislava : Združenie Orava pre demokraciu vo vzdelávaní, 1998.
- Návrh kurikulárnej transformácie predmetu slovenský jazyk a literatúra*. 2007. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2007. s. 42–43. ISBN 978-80-89225-29-3.
- PALENČÁROVÁ, J., KESSELOVÁ, J., KUPCOVÁ, J. 2003. *Učíme slovenčinu komunikačne a zážitkovo*. Bratislava : SPN, 2003. ISBN 80-10-00328-X.
- PASCH, M. a kol. 2005. *Od vzdelávacieho programu k vyučovací hodine*. 2. vyd. Praha : Portál, 2005. ISBN 80-7367-054-2.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. 2001. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2001.
- TOMÁŠKOVÁ, J. 2010. Učebnice a cvičebnice zo slovenského jazyka ako prostriedok rozvíjania čitateľskej gramotnosti žiakov na strednej škole. In *Rozvoj funkčnej gramotnosti v kontexte medzinárodných porovnávacích štúdií PISA a PIRLS. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. 2010. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, s. 144-149. ISBN 978-80-8118-057-6.
- ZÁBORSKÁ, M., HÚSKOVÁ, A., HINCOVÁ, K. 2007. *Cvičebnica Slovenský jazyk pre 1. ročník stredných škôl*. Prvé vydanie. Bratislava : SPN, 2007.

Dostupné na:

<http://www.statpedu.sk/files/documents/publikacna/rozvoj_funkcnej_gramotnosti/tomaskova.pdf>.

PRÍLOHY

Príloha A

Ukážka konštruktivisticky spracovanej podkapitoly v experimentálnej učebnici

(DVOŘÁK, K., HINCOVÁ, K., TANÍTO, V., TOMÁŠKOVÁ, J. Jazyk a komunikácia pre 1. – 4. ročník stredných škôl)

Počuť nie je to isté ako počúvať

Potrebuje dva roky, aby sme sa naučili hovoriť a šesťdesiat, aby sme sa naučili mlčať.

(E. Hemingway)

ÚLOHY

1. **Roztriedte** nasledujúce návyky podľa toho, či sú pri počúvaní vhodné alebo nevhodné.
    - a) Dať hovoriacemu najavo, že rozhovor je strata času.
    - b) Prerušiť dialóg kvôli telefonovaniu alebo zamieriť k inej osobe.
    - c) Nechať hovoriacemu priestor a čas na úplné vyjadrenie myšlienok.
    - d) Pozerať pri počúvaní do tváre.
    - e) Protirečiť vypovedaným slovám bez toho, aby sme hovoriacemu poskytli možnosť objasniť ich.
    - f) Klásť podnetné otázky.
    - g) Pri počúvaní používať vety ako: „Súhlasím. Samozrejme! Chápem tvoje stanovisko.“
    - h) Predbiehať to, čo chce hovoriaci povedať.
    - i) Dopĺňovať výroky hovoriaceho a nenechať ho dokončiť ich.

S ktorými chybami pri počúvaní sa stretávate najčastejšie? Aký vplyv majú chyby pri počúvaní na vzťah medzi komunikujúcimi? **Uvedte** ďalšie príklady, odôvodnite svoje odpovede.
  2. **Prečítajte** nahlas dialógy A, B. Pri čítaní **sa sústreďte** na to, aby obsah viet zodpovedal ústnej forme reči. V ktorom dialógu sa počúvajúci naozaj sústreďuje na to, čo mu hovoriaci rozpráva?
- A.
- Žena je nahnevaná, že s ňou manžel netrávi dosť času. Hovorí: „Skoro nikdy nie si večer doma. A keď už prídeš, si taký unavený, že jediné, na čo sa zmôžeš, je pozerieť na televíziu, alebo ideš rovno spať. Cítim sa byť sama. Opustená. Potrebujem z teba viac, ako práve dostávam.“*
- Muž odpovedá: „Čo tým chceš povedať? Že netrávim doma dosť času? Veď minulý týždeň som bol doma tri večery!“*
- „Chcela som ťa iba poprosiť, či by si mohol dať prednosť mne pred svojimi priateľmi a obchodnými partnermi.“*
- „To nemôžeš myslieť vážne! Večne bežím domov, len aby sa moja drahá necítila sama! Vôbec nerozumiem, o čom mi tu hovoríš...“*

B.

Manžel je doma utrápený z problémov v práci. Veľa síce o nich nehovorí, ale jeho manželka vidí jeho sklesnutosť a hovorí:

„Drahý, viem, že ťa čosi trápi. Povedz mi, čo sa deje. Porozprávaj mi to všetko, prosím.“

*Manžel odpovedá: „Domnievam sa, že síce existuje riešenie, ale... Stále sme na tom rovnako. Ten Alfréd mi robí len starosti. Nevie si vysvetliť, ako ho mohli povýšiť, je úplne nekompetentný. Dar-
mo mu čokoľvek hovoriť.“*

*„V poslednom čase si pod stálym tlakom, pravda?“ pokračuje manželka. „Tak mi porozprávaj o celej
situácii tak, ako ju ty vidíš.“*

- a) **Nájdite** v dialógoch slová a slovné spojenia, ktorými počúvajúci vyjadruje osobnú účasť na problémoch partnera. Aký prístup zvolila manželka v dialógu B? Čo sa ním usilovala dosiahnuť?
- b) V ktorom dialógu boli porušené pravidlá počúvania s porozumením? Prečo v tomto dialógu nedošlo k vypočutiu pocitov hovoriaceho? Reakciu „počúvajúceho“ **preformulujte** tak, aby ste čo najúčinnejšie a najúprimnejšie vyjadrili osobný záujem na riešení problému.

3. Vhodne **odpovedzte** na nasledujúce vyjadrenia pocitov.

- a) Domáca pani po ťažkom a nekonečnom dni plnom domácich prác: *„Padám od únavy. Od rána sa ani na chvíľu nezastavím, až kým si neľahnem. Deti, jedlo, upratovanie. Už viac nevládzem.“*
- b) Matka je nahnevaná, lebo sa nazdáva, že v škole nespravodlivo zaobchádzajú s jej dieťaťom. Hovorí: *„Zúrim. Na to teda nemajú právo. Toto nemôžu urobiť môjmu dieťaťu. Chcem ísť hneď teraz do školy a zobrať ho odtiaľ.“*
- c) Študentka po návrate zo školy: *„Ten nový slovenčinár je neznesiteľný. Píšeme iba samé diktáty. Ak nám dá ešte jeden diktát, pred všetkými mu vykričím, že na pravopise svet nestojí. Len si známkami z diktátov zhoršíme známky! No aký to má význam!?“*

Dorozumievanie sa medzi ľuďmi sa týka rovnako vysielania informácie (hovorenia, písania) aj prijímania informácie (počúvania, čítania). Odborníci odhadujú, že 70 % bdélého času komunikujeme s inými ľuďmi, sami rozprávame, počúvame, čítame, píšeme. Z toho 33 % rozprávame a až 42 % počúvame. Počúvanie sa tak stáva dôležitou súčasťou nášho života.

Počúvanie nie je ľahké, pretože znamená omnoho viac ako iba vnímať informácie.

Slovo **počutie** sa vzťahuje na fyziologický proces, keď zvukové vlny narážajú na ušný bubienok a uvedú tak do chodu orgány stredného a vnútorného ucha, kde sa zmenia na nervové vzruchy smerujúce do mozgu. V mozgu sa tieto vzruchy menia na informácie.

Počúvať je niečo, čo sa treba naučiť. Počúvanie spočíva v sústreďovaní sa na to, čo nám niekto rozpráva. Počúvanie si vyžaduje vedomý výber toho, čomu chceme venovať svoju pozornosť. (<http://www2.statpedu.sk/buxus/generate_page.php_page_id=7001.html>.)

3 Počuť nie je to isté ako počúvať

Pojmy: *počúvanie, počutie*

ÚLOHY

1. Cieľom cvičenia je v diskusii rozvíjať komunikačnú toleranciu. Práve v tejto diskusii (viac ako kdekoľvek inde) má učiteľ možnosť prakticky realizovať tému hodiny: proces hodiny sa tu rovná téme hodiny. Typy otázok, ktoré by v skupinovej diskusii mali zaznieť: Prečo je nevhodné pri dorozumievaní reagovať práve takto? Aké sú výhody komunikačného návyku c)? Aké pocity máte, ak vám niekto skáče do reči? Prečo skákanie do reči považujeme za hrubé porušenie spoločenskej slušnosti?
2. V tomto cvičení by sa mali žiaci sústrediť jednak na to, aby nimi zvuková podoba viet bola v súlade s ich obsahovo-tematickou náplňou (prečítajte vetu: mrzuto, sklamane, nahnevane, nechápavo, zúfalo, vyčítavo, urazene, bezmocne, chápavo, dôverne atď.). Jadro cvičenia spočíva v odôvodnení správneho a nesprávneho prístupu k riešeniu problémov naznačených v modelových dialógoch.
3. Cvičenie je zamerané na praktické uskutočnenie počúvania s porozumením v komunikácii. Výhodným postupom je dramatizácia dialógov, v ktorých žiaci počúvajú s porozumením a v ktorých vyjadrujú osobnú účasť na probléme druhého.

DOMÁCA ÚLOHA

Pripraviť scenár dialógu medzi tromi súrodencami: dvaja z nich (Peter a Roman) sa hádajú o to, kto

- a) pomôže mame s umývaním riadu,
- b) pôjde po mladšiu sestru do škôlky,
- c) bude hrať počítačovú hru na spoločnom počítači.

Do dialógu vstúpi tretí brat (Juraj), ktorý sa spor pokúsi demokraticky vyriešiť. Cieľom úlohy je nacvičiť riešenie bežných problémových situácií na základe počúvania s porozumením. Výhodným postupom je dramatizácia dialógov.

Príloha B

Príklad analýzy tematického celku *Lexikálna rovina jazyka*

Vyučovaci predmet: slovenský jazyk a literatúra

Ročník: prvý

Trieda: I. A

Medzipredmetové vzťahy: anglický a nemecký jazyk

Metódy hodnotenia: individuálne ústne skúšanie, kombinované diagnostikovanie

Prostriedky/formy hodnotenia: ústna odpoveď, písomný test

Pomôcky: učebnica a cvičebnica SJ, umelecké texty

A. Časová dotácia tematického celku

Z časového hľadiska je tematický celok *Lexikálna rovina jazyka* vymedzený desiatimi vyučovacími hodinami, na ktorých sa študenti oboznámia s nasledovnými témami.

1. Lexikológia. Slovo ako pojem a pomenovanie.
2. Jazyk, jazykový znak, jazykový systém a reč.
3. Sémantický trojuholník, lexikálny a gramatický význam slova.
4. Systém slovnej zásoby.
5. Štýlové rozvrstvenie slovnej zásoby.
6. Spôsoby tvorenia slov.
7. Frazeológia.
8. Zmeny v slovnej zásobe.
9. Internacionalizácia. Národný jazyk.
10. Jazykové slovníky a príručky, systematizácia poznatkov.

B. Ciele vyučovacích hodín – podľa výkonového štandardu

Žiak má:

- definovať pojmy *slovná zásoba*, *lexikálny* a *gramatický význam slova*,
- naučiť sa vo svojom jazykovom prejave používať spisovný jazyk s využitím vedomostí o členení slovnej zásoby národného jazyka – sa má vedieť vyhýbať stereotypnému vyjadrovaniu,
- utvrdiť si spôsoby tvorenia slov, poznať slovotvorné postupy a využívať ich pri tvorbe slov do vlastných textov,
- vysvetliť spôsoby vzniku frazeologizmov, vhodne využívať frazeologizmy vo vlastných jazykových prejavoch,
- vedieť posúdiť veľkosť vlastnej slovnej zásoby,
- rozlíšiť jednotlivé typy slovníkov, naučiť sa ich používať a korigovať podľa nich vlastné texty,

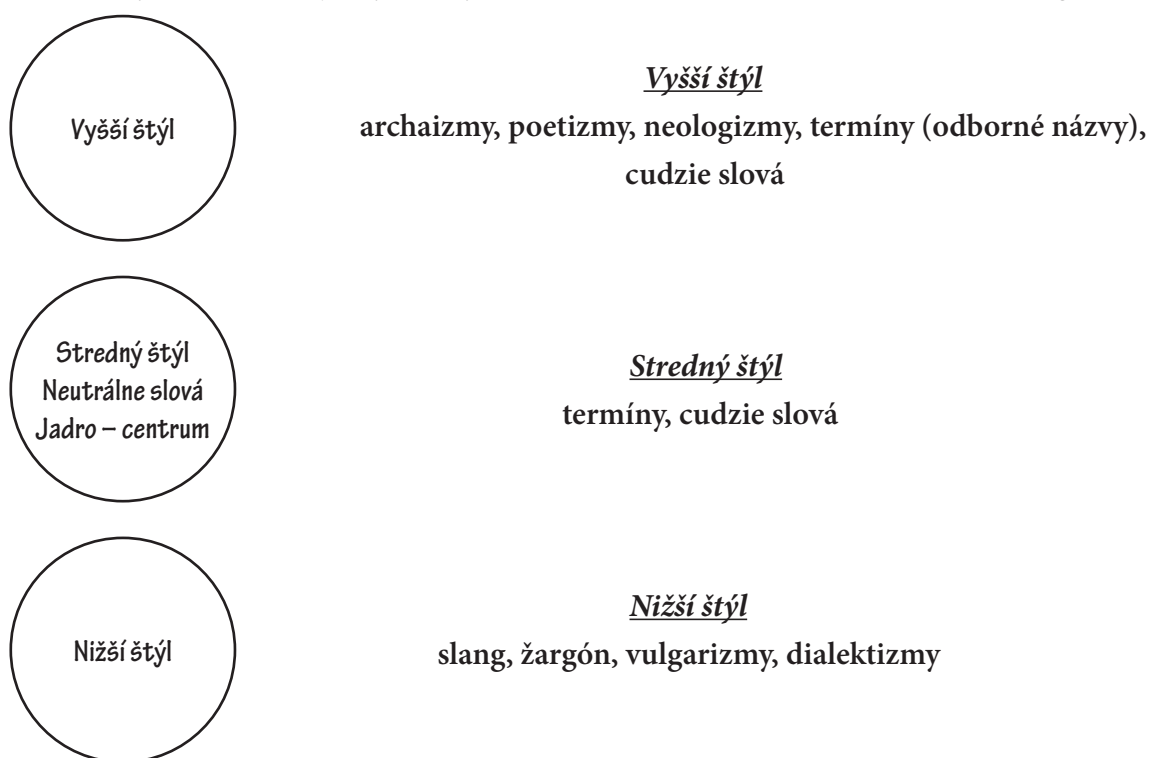
- rozšíriť si aktívnu slovnú zásobu, precvičiť si prácu so slovníkmi, vedieť vyberať slová vhodné pre jednotlivé jazykové štýly,
- naučiť sa zaraďovať slová do systému slovnej zásoby.

C. Základné učivo – podľa pojmov z obsahového štandardu

Študenti sa na vyučovaní naučia, čo tvorí systém slovnej zásoby, naučia sa rozoznávať slová z hľadiska slovnej zásoby a zaradiť ich do jednotlivých skupín a to podľa:

1. vecného významu:
  - ✓ slovné druhy,
  - ✓ jednovýznamové – viacvýznamové slová,
  - ✓ neodvodené/odvodené slová,
  - ✓ homonymá,
  - ✓ synonymá,
  - ✓ paronymá,
  - ✓ antonymá,
2. dobového výskytu: neologizmy, historizmy, archaizmy,
3. príslušnosti k štýlovej vrstve: neutrálne a štylisticky príznakové,
4. spisovnosti: spisovné, nespisovné slová,
5. expresivity: neutrálne a citovo zafarbené slová.

Študenti sa naučia, akým spôsobom je štylisticky rozvrstvená slovná zásoba a to na základe diagramu:

Po osvojení tematického celku *lexikológia*, by mal študent ovládať nasledujúce kroky, pričom na upevnenie učiva vypracuje úlohy zodpovedajúce jednotlivým kognitívnym úrovniam (Bloomova taxonómia kognitívnych operácií):

1. ÚROVEŇ: VEDOMOSTI

1. žiak by mal vedieť povedať, čo tvorí systém slovnej zásoby,
2. žiak by mal vedieť definovať, čo sú napr. homonymá, synonymá, neologizmy a uviesť príklady na jednotlivé skupiny tvoriace systém slovnej zásoby,
3. žiak by mal vedieť definovať pojmy lexikológia a etymológia,
4. žiak by mal vedieť vymenovať slovníky, v ktorých sa nachádzajú slová slovnej zásoby (napr. SSJ, KSSJ, cudzojazyčné slovníky, etymologický slovník, frekvenčný slovník, synonymický),
5. žiak by mal vedieť identifikovať slová podľa vecného významu, dobového výskytu, expresivity a príslušnosti k štýlovej vrstve.

Úlohy

1. Čo sú homonymá?
2. Uvedte päť príkladov na antonymá.
3. Uvedte príklady na odvodené slová od týchto neodvodených slov: *dom*, *Nemecko*, *história*, *učiteľ*.

2. ÚROVEŇ: POCHOPENIE

1. mal by vedieť vlastnými slovami povedať rozdiel medzi aktívnou a pasívnou slovnou zásobou,
2. mal by vedieť povedať, ktoré slová patria do aktívnej a ktoré do pasívnej slovnej zásoby.

Úlohy

1. Aký je rozdiel medzi aktívnou a pasívnou slovnou zásobou?

3. ÚROVEŇ: VYUŽITIE/APLIKÁCIA

1. študent by mal vedieť správne využívať slová slovnej zásoby v písomnom i ústnom prejave.

4. ÚROVEŇ: ANALÝZA

1. študent by mal vedieť rozlíšiť napríklad historizmy od archaizmov (napr. *richtár*, *bukréta*, *vicišpán*, *dereš*, *meruôsmy*),
2. študent by mal vedieť rozlíšiť neutrálne a citovo zafarbené slová,
3. študent by mal vedieť nájsť/vypísať napr. neologizmy z textu.

5. ÚROVEŇ: HODNOTENIE

1. študent by mal vedieť zhodnotiť význam používania jednotlivých slov zo systému slovnej zásoby,
2. študent by mal vedieť zhodnotiť význam prenikania cudzích slov do slovnej zásoby.

Úlohy

1. Zhodnoňte význam prenikania cudzích slov do slovenčiny.
2. Zhodnoňte stylistické využitie slovnej zásoby vašich spolužiakov.

6. ÚROVEŇ: TVORIVOSŤ

1. zhodnotiť použitie slov v slovnej zásobe,
2. tvoriť vety, v ktorých použije slová tvoriace systém slovnej zásoby.

Úlohy

1. Vytvorte krátky text, v ktorom vhodne obmeníte nasledujúce nociónálne slová za zdrobneniny (deminutíva), zjemňujúce slová (eufemizmy), lichotivé slová a maznavé slová: *matka*, *medveď*, *zomrieť*, *spať*, *utekať*.
2. Utvorte vety s vhodným použitím nasledujúcich hovorových slov: *litrovka*, *bejzbalka*, *šlofik*, *telka*.

D. Návrh úloh (s označením požadovanej kognitívnej/poznávacej operácie)

1. vymenujte systém tvoriaci slovnú zásobu. (pamäťová úloha),
2. vysvetlite, ako historické okolnosti vplývajú na obohacovanie slovnej zásoby. (porozumenie),
3. vysvetlite nasledujúce frazeologizmy (porozumenie):
  - akoby hrach na stenu hádzal,
  - mucha mu sadla na nos,
  - rozprávať do vetra,
  - nemaľuj čerta na stenu,
  - ujsť hrobárovi z lopaty.
4. Určte, ktoré z nasledujúcich slov patria k vyššiemu, nižšiemu a strednému štýlu: *šlohnúť, bandurky, cigánstvo, mikrovlnka, kišasonka, matika, windsurfing, geografia, gániť, makrokozmos, papať, Janičko* (porozumenie).
5. Použite nasledujúce slová vhodne vo vetách: *bukréta, babroš, žalár, pachtivý, computer* (aplikácia).
6. Napíšte aspoň 5 príkladov na frazeologizmy, v ktorých použijete slová *hovoríť/nehovoríť/mlčať* (syntéza):
  - rozprávať do sveta,
  - rozprávať do vetra,
  - mlčať ako ryba,
  - držať jazyk za zubami,
  - hovoríť striebro, mlčať zlato,
  - skúpy na slovo.
7. Zhodnoťte význam používania frazeologizmov v slovenskom jazyku (hodnotenie).

E. Kritériá splnenia úloh

Splnenie/nesplnenie uvedených úloh sa bude hodnotiť na základe individuálnych vedomostí a zručností každého študenta. V prípade didaktického testu budeme zisťovať vedomosti a intelektové zručnosti študentov – kognitívne didaktické testy, testy, ktorými budeme študentov motivovať k podávaniu čo najlepších výsledkov a výkonov, preto zvolíme priebežné testy po ukončení tematického celku a zároveň budú tieto testy plniť i overujúcu funkciu.

Študenti môžu využiť i poznatky získané z predchádzajúcich ročníkov (napr. základná škola), prípadne zo svojej slovnej zásoby, pri komunikácii v rodine, s priateľmi, spolužiakmi, učiteľmi atď.

Metódy

Spomedzi metód uplatníme samostatnú prácu, v ktorej študenti vymyslia príbeh tak, aby použili čo najviac slov zo systému tvoriaceho slovnú zásobu (napríklad téma: *Ako čo najlepšie prežiť prvý ročník na našej škole alebo Ako vnímam svoju triedu, svojich spolužiakov*). Podľa potreby doplníme prezentované riešenia úlohy výkladom učiteľa.

Príloha C

Príklad analýzy vyučovacej hodiny *Bežná komunikácia –hovorový štýl*

Trieda: I.A

Predmet: slovenský jazyk a literatúra

Zložka: jazyková

Tematický celok: štylistika

Téma: bežná komunikácia – hovorový štýl (znaky/vlastnosti a rozdelenie útvarov/žánrov hovorového štýlu)

Cieľ vyučovacej hodiny:

- komunikačný – študenti vedia samostatne rozprávať o znakoch/vlastnostiach hovorového štýlu a vedia rozdeliť žánre hovorového štýlu,
- vzdelávací – študenti vedia efektívne využiť znaky hovorového štýlu v jazykovom prejave,
- výchovný – študenti si dokážu zapamätať znaky a rozdelenie útvarov hovorového štýlu tak, aby sa mohli aktívne zapájať na hodine, reagovať na kladené otázky.

Typ vyučovacej hodiny: kombinovaná:

- opakovacia časť hodiny – na začiatku hodiny sa zopakuje predchádzajúce učivo pomocou textov, ktoré sú rozdane študentom, aby zaradili ukážky do jednotlivých štýlov alebo slohových postupov (možnosť ohodnotenia známku),
- výkladová časť hodiny – študentom sa vysvetlí, čo je typické pre hovorový štýl, jeho znaky/vlastnosti a takisto rozdelenie útvarov hovorového štýlu,
- organizačná forma hodiny – práca v skupinách pri precvičovaní učiva, orientácia na celú triedu pri vysvetľovaní a písaní poznámok.

Vyučovacie metódy:

- motivačná diskusia – diskusia o tom, ako by mal vyzeráť hovorový písaný alebo ústny prejav, brainstorming,
- vysvetľovanie – výklad nového učiva prostredníctvom rozhovoru učiteľa so študentmi, spoločné písanie poznámok,
- praktická časť – práca s textom a cvičeniami z cvičebnice (možnosť ohodnotenia známku).

Učebné pomôcky: učebnice a cvičebnice autorského kolektívu CALTÍKOVÁ, M. a kol., zošity, tabuľa, krieda, prefotené texty

Fázy vyučovacej hodiny:

Por. č.	Fáza vyuč. hodiny	Čas trvania	Činnosť žiakov	Činnosť učiteľa	Učebné pomôcky	Poznámky
1.	organizácia	3 minúty		kontrola neprítomnosti žiakov, zapisovanie do triednej knihy		viac času, ak by bola zadaná domáca úloha, je spojená s motiváciou
2.	motivácia	7 minút	diktovanie burza nápadov – brainstorming	zapisovanie nápadov na tabuľu (3 minúty)	tabuľa, krieda	povzbudzovať študentov, na záver diskusia (4 minúty)
3.	expozičná	20 minút			tabuľa, krieda, zošity, perá	spoločná práca študentov a učiteľa
4.	fixačná	12 minút	práca s textom	pomáhať študentom, kontrolovať	cvičebnica	
5.	záverečná	3 minúty		zadanie domácej úlohy		zadať aj kritériá hodnotenia domácej úlohy

Priebeh vyučovacej hodiny:

1. etapa (organizácia hodiny):

- kontrola neprítomnosti žiakov, ich príprava na hodinu (pomôcky, učebnice, cvičebnice), zapisovanie do triednej knihy, prípadne kontrola domácej úlohy,
- motivácia – brainstorming.

2. etapa (expozičná):

- opakovanie predchádzajúceho učiva pomocou textov (študenti určujú jednotlivé štýly a zaraďujú ich do príslušného rozdelenia, možnosť ohodnotenia známkou).

UKÁŽKA A

- Teleso ponorené do kvapaliny je nadnášané hydrostatickou vztlakovou silou, ktorá sa rovná tiaži kvapalného telesa o objeme rovnajúcom sa objemu ponorenej časti telesa. (náučný štýl)*
- Milý oslávenec,
osud Ťa obdaril týmto požehnaným vekom, v ktorom stále oblažuješ svojich blízkych svojou milou radou, teplým úsmevom, nezištnou pomocou. (rečnícky štýl)*
- V ranných hodinách sa neďaleko Malaciek stala vážna dopravná nehoda. Ako zistil náš prítomný reportér, z havarovanej cisterny do pôdy pravdepodobne uniklo značné množstvo nebezpečných chemických látok. (publicistický štýl)*
- Vážený pán Novák,
dovoľujeme si Vás upozorniť na balíček nových paušálov a ostatných produktov, ktoré Vám prinášame v tomto predvianočnom období. Služby si môžete aktivovať osobne v našej predajni alebo prostredníctvom on-line formulára. (administratívny štýl)*
- Ohrej si večeru v mikrovlnke. Chcela som ukuchtiť niečo lepšie, ale prišla som neskoro do samošky. Ten náš autiak už zase nejazdí. (hovorový štýl)*
- Zleteli orli z Tatry, tiahnu na podolia, ponad vysoké hory, ponad rovné polia;
preleteli cez Dunaj, cez tú širu vodu, sadli tam za pomedzím slovenského rodu. (umelecký štýl)*

UKÁŽKA B

Zaradte štyri nasledujúce texty do príslušného jazykového štýlu a vždy uvedte dva znaky slohového postupu, ktoré sa v nich uplatňujú.

- A) *Bratislava –Majiteľov chatiek na Kolibe vzrušila nezvyčajná udalosť. V noci z piatka na sobotu zmizol bez stopy otec s dcérou. Podľa svedectva susedov, ktorí s nimi komunikovali ešte v piatok večer, nič nenasvedčovalo, že by mali v úmysle niekam odísť.* (publicistický, forma novinárskej správy, údaje, informácie)
- B) *Vtedy zašlo slnko a malá, ktorá práve vyšla z vody, sa zimomrivo schúlila, zabalila sa do vyhriatej deky a povedala mu: „Je mi zima. Zažni slnko.“ Usmial sa a pozrel na slnko, zahalené nevelkým, pomalým obláčikom: bolo jasné, že o pár sekúnd sa vynorí.* (umelecký, rozprávač, priama reč, rozprávanie)
- C) *Muž sa volá Vít Nehoda, je strednej postavy, má krátke gaštanové vlasy, hnedé oči, súmerné črty tváre. Zvláštne znamenie žiadne.* (umelecký, opis, vymenúvanie znakov, využívanie podstatných a prídavných mien)
- D) *Obrovské hviezdy, desať – až sto ráz väčšie ako Slnko, čaká ich iný koniec ako ten, ktorý je uvedený vyššie. Nakoniec vybuchnú a vytvoria supernovu. V dôsledku gravitácie sa všetka hmota, ktorá ich vytvorila, zrúti do seba.* (odborný/náučný, výklad, cudzie slová, termíny, oznamovacia veta)

Po skončení práce s textom sa pomocou rozhovoru nadviaže na nové učivo o hovorovom štýle. Študenti najskôr premýšľajú o jednotlivých znakoch, ponúkajú znaky, ktoré sami „navrhli“ a spoločne s učiteľom ich selektujú a zapisujú si poznámky do zošitov.

Znaky hovorového štýlu:

- *ústnosť, spontánnosť, situačnosť, subjektívnosť, dialogickosť, expresívnosť, stručnosť*

Takisto sa pracuje aj s útvarmi hovorového štýlu.

Útvary hovorového štýlu:

A) klasické:

- ✓ ústne (monologické – napr. rozprávanie príbehu, vtipu..., dialogické – napr. telefónny rozhovor, diskusia, debata, hádka),
- ✓ písané (napr. súkromný list, blahoželenie, kondolencia).

B) moderné (napr. čet, sms, mejl, vizitka, inzerát, reklama)

3. etapa (fixačná):

- precvičovanie nového učiva pomocou cvičení.

UKÁŽKA 1

Zrovna klusám na tréning, tak iba stručne. Keby som vedel, že si v Blave, tak by som sa za Tebou stavil, pretože som sa nudil. Po Tvojom poslednom dopise som sa chcel s Tebou nejako dohovoriť, skúšal som aj mobil, ale nemal som šancu Ťa čekať. S tým telefónom je to divné, niekedy sa neozýva nič a inokedy je stále obsadené. Skúšal som to aspoň 50x. Aj číslo som kontroloval. Ale asi mi je to fuk, keď sa neozveš sama. Tak sa radšej ozvi, aby sme mali vo veciach jasno. Ja už mám splašené myšlienky. Čau, Peter.

UKÁŽKA 2

... tak. No deti, tak Marienka vás privítala, povedala vám, sa vás niečo opýtala, ste jej pekne povedali a teraz deti, dnes si budeme rozprávať o tom, každý mi samostatne porozpráva, keď nejaký zážitok má. Svoj zážitok mi povie, ktorý sa mu najviac páči, ale ešte predtým... rôzne zážitky, keď ste boli niekde u tety, čo sa stalo alebo keď u lekárky, v obchode, v lese, v zime. Hociktorý deň, pondelok či piatok, hociktoré ročné obdobie, čo sa vám kedy prihodilo.

Úlohy k textom:

- zaradíte ukážky do príslušného jazykového štýlu a nájdite aspoň po dva znaky daného štýlu,
- určíte slohový útvar/žánér každej ukážky.

Cvičenia (s. 22/5a)

UKÁŽKA

Dievča, čo robíš v rose studenej? Vijem si pierko, perečko, pierko z ruže červenej! Keď ho uviješ, komuže ho dáš? Tebe, milému, tebe, milému, že k nám chodievaš.

Koľko komunikantov sa podieľa na rozhovore v ukážke? (2)

UKÁŽKA (s. 22/6)

Bože, my ženy, aby sme si dávali pozor. Ja spím v ponožkách. A v prírode si nemôžem sadnúť na zem ani v lete. Vieš čo, ja som tento rok mala zápal mečového mechúra už trikrát. Ja podobne. Už aj stoličky v krčme sa mi zdajú studené. Fakt. My sme také chudery. Nie jak muži, tí si sadnú, kde chcú. Veru, nemusia sa báť. Tak vieš, keď oni nemajú močový mechúr. Veru, tí sa majú. (chyby v obsahu, nezáväzná téma, častice...)

Vyhľadajte v ukážke znaky hovorového štýlu.

UKÁŽKA (s. 23/13)

„Vypni to, prosím ťa, aspoň večer chcem mať trochu pokoja,“ vykrikla vysokým, preskakujúcim hlasom. Prudko som odstrčil tanier a zosilnil zvuk: vysielali rozhlasové noviny.

„Kedy namontuješ ten vešiak? Kabáty sa váľajú po zemi,“ povedala žena a vytrhla elektrickú šnúru zo zástrčky. Hlásateľkin pokojný, nevzrušený, trocha znudený hlas odrazu kdesi zanikol.

„Koza,“ povedal som.

„Chrapúň,“ odpovedala žena.

Nazvite komunikačnú situáciu a porozprávajte o nej (hádky).

Uvažujte, ako mohol dialóg pokračovať, dopíšte jeho verziu (pokračovanie zmierením).

Opakovanie: na získanie spätnej väzby, či je učivo pochopené, sa študentom kladú otázky k novému i predchádzajúcemu učivu.

4. etapa (záverečná)

V závere vyučovacej hodiny zadá pedagóg študentom domácu úlohu – napísať akýkoľvek jazykový prejav v hovorovom štýle, rozsah minimálne 15 viet.

Činnosť študentov: 50 %; činnosť učiteľa: 50 %.

Názov:	Ako pracovať s učebnicami a cvičebnicami na hodinách slovenského jazyka
Autori:	PhDr. Katarína Hincová, PhD. PaedDr. Jana Tomášková
Recenzenti:	doc. PaedDr. PhDr. Miroslav Gejdoš, PhD. PaedDr. Ľubica Luciaková
Vydavateľ:	Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave
Jazyková úprava:	Mgr. Daniela Bordášová
Grafická úprava:	Ing. Monika Chovancová
Vydanie:	1.
Rok vydania:	2014
Počet strán:	54
ISBN	978-80-565-0029-3